

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ, ПСИХОЛОГІЇ ТА БЕЗПЕКИ

Кафедра теоретичної психології

**«СУЧАСНІ МОЖЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ У
РОБОТІ ПСИХОЛОГА ІЗ СІМЕЙНИМ НАСИЛЛЯМ»**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти 4-го курсу,
денної форми навчання
спеціальність 053 «Психологія»
Карина ЗАСТРОЦЬКА

Науковий керівник

доцент, кандидат психологічних
наук, доцент кафедри теоретичної
психології
Оксана ХРИСТУК

Рецензент

Кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри теоретичної
психології
Ольга УГРИН

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

„_____” _____ 2024р., протокол №

завідувач кафедри теоретичної психології

доктор психологічних наук, професор

_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

(підпис)

Львів - 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ СУЧАСНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ У РОБОТІ ПСИХОЛОГА ІЗ СІМЕЙНИМ НАСИЛЛЯМ.....	8
1.1. Поняття сімейного насилля.....	8
1.2. Роль психолога в роботі із сімейним насиллям	13
1.3. Сучасні підходи психологічної практики у роботі психолога із сімейним насиллям.....	17
Висновки до першого розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНОГО НАСИЛЛЯ У БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ СТОСУНКАХ	25
2.1. Опис процедури дослідження, обґрунтування методик та опис вибірки	25
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження	27
2.3. Кореляційний аналіз	28
Висновки до другого розділу	38
ВИСНОВКИ.....	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42
ДОДАТКИ.....	47

АНОТАЦІЯ

Робота присвячена вивченню сучасних можливостей психологічної практики у роботі психолога із сімейним насиллям, для кращого розуміння цієї проблематики.

У роботі опрацьовано та проаналізовано теоретично-методологічні аспекти поняття сімейного насилля, та сучасні підходи психологічної практики у роботі психолога із сімейним насиллям.

Для реалізації завдань дослідження, було підібрано тести – опитувальники, анкета, емпіричні дослідження, що включали методики: вивчення частоти виникнення та специфіки насильства у батьківсько-дитячих стосунках (опитувальник Ю.В. Даниленко для дорослої частини вибірки, тест «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса, С. Кауфмана для дитячої вибірки); виявлення стилістичних особливостей виховання (тест-опитувальник батьківського ставлення А.Я. Варги, В.В. Століна); вивчення особистісних особливостей батьків (опитувальник Л.Н. Собчик).

З отриманих даних математико-статистичного аналізу можна дійти висновку в тому, що: сімейне насилля у стосунках між батьками та дітьми є проявом необґрунтованих покарань, які проявляються у завищених вимогах, вербальній агресії, нехтуванні та домінуванні з боку батьків; сімейне насилля у стосунках «батьки-дитина» пов'язане з особливостями виховання та негативними рисами особистості батьків.

Ключові слова: сімейне насилля, психологічна практика, сучасні підходи.

Annotation.

The work is devoted to the study of modern possibilities of psychological practice in the psychologist's work with family violence, for a better understanding of this issue.

The work elaborates and analyzes the theoretical and methodological aspects of the concept of family violence, as well as modern approaches of psychological practice in the psychologist's work with family violence.

To implement the research tasks, tests were selected - questionnaires, questionnaires, empirical studies, which included methods: studying the frequency of occurrence and specifics of violence in parent-child relationships (the questionnaire of Yu.V. Danylenko for the adult part of the sample, the test "Kinetic pattern of the family » R. Burns, S. Kaufman for children's sample); identification of stylistic features of upbringing (test-questionnaire of parental attitude by A.Ya. Varga, V.V. Stolina); study of personal characteristics of parents (questionnaire L.N. Sobchyk).

From the obtained data of mathematical and statistical analysis, it can be concluded that: family violence in the relationship between parents and children is a manifestation of unjustified punishments, which are manifested in exaggerated demands, verbal aggression, neglect and dominance by parents; domestic violence in the "parent-child" relationship is associated with the peculiarities of upbringing and negative personality traits of parents.

Key words: family violence, psychological practice, modern approaches.

ВСТУП

Актуальність. Беручи до прикладу українську сім'ю, можна спостерігати багатосторонній вплив з боку суспільства та держави на її цілісність. Постійні зміни, стреси та побут несуть значний вплив на нашу емоційну стійкість, якою далеко не кожен володіє. Звичайні проблеми можуть перейти в сім'ю, створюючи незначні конфлікти, які вчасно не зупинивши, переростуть в домашнє насилля.

Кожному варто зрозуміти, що сім'я – це, не завжди, група людей, яка складається з батька, мати, дітей та інших родичів. Це зрілі, психологічно сформовані та врівноваженні люди, які беруть на себе відповідальність один за одного. Проблема домашнього насилля не є новою в нашому світі, ніхто незастрахований від цього. Але його можна попередити.

Актуальність проблеми сімейного насилля зростає з кожним роком у багатьох країнах світу. Це одна з головних проблем охорона здоров'я, яка стосується всіх країн і міст. Будучи міжнародним аспектом, сімейне насилля зачіпає практично всі соціально-економічні прошарки суспільства, завдає безперечної шкоди здоров'ю людей, часто призводить до смерті та нелегко виявляється. Крім того, в останні роки цю проблему загострила більшість сучасних умов життя.

У деяких країнах кількість жертв сімейного насилля зараз можна порівняти з епідемією. Цьому сприяють такі чинники, як безробіття, алкогольна залежність, стрес, хвилювання, які, у свою чергу, можуть виникати через стихійні лиха, економічну кризу, пандемію з супутньою ізоляцією.

Погляд на цю тему з психологічної точки зору допомагає зрозуміти природу та наслідки насильства в сім'ї, а також розробити ефективні способи виявлення та лікування насильства. Сімейне насилля є серйозною проблемою, яка впливає на психічне та фізичне здоров'я тих, хто його зазнає. В сучасному світі існує безліч методик, які допомагають впоратись з цим. Кожна сім'я

індивідуальна, тому спеціалістам варто вдало віднайти підхід до розв'язання проблеми.

Найефективнішими діями, які сприятимуть зниженню кількості випадків насильства є проведення систематичних просвітницьких заходів з ненасильницької поведінки (61,7% – батьків, 89,7% – педагогів), впровадження якісних профілактичних програм (51,3% – батьків, 76,0% – педагогів), створення антибулінгової політики (51,0% – батьків, 80,8% – педагогів) [2, с. 4].

Отже, дослідження даної теми є актуальним та потребує детального розгляду, оскільки має гостру потребу у вивченні механізмів утворення сімейного насилля. Особливу увагу слід приділити вивченню теоретично-методологічному аспекту сімейного насилля у науковій літературі, щоб зрозуміти її практичне обґрунтування.

Мета: теоретично обґрунтувати та емпірично визначити сімейне насилля у науковому контексті, вивчити сучасне бачення та практично визначити вплив сімейного насилля у батьківсько-дитячих стосунках.

Для досягнення мети, було визначено наступні теоретичні та емпіричні **завдання** даного дослідження:

1. Вивчити теоретичні аспекти зарубіжних і вітчизняних психологів про поняття «сімейного насилля».
2. Дослідити сучасні підходи психологічної практики у роботі психолога із сімейним насиллям.
3. Емпірично дослідити особливості сімейного насилля у батьківсько-дитячих стосунках.

Об'єкт: сімейне насилля.

Предмет: особливості та механізми виникнення сімейного насилля у батьківсько-дитячих стосунках.

Гіпотеза: можна припустити, що сімейне насилля у стосунках батьків і дітей проявляється у застосуванні необґрунтованих покарань; факт сімейного насилля визначається використанням неоптимального стилю виховання та несприятливих особистісних характеристик батьків.

Теоретична основа: теоретично-методологічною основою дослідження виступили: В.Л. Андрєєнкова, Дж. Боулбі, О.В. Бойко, О.В. Воронова, Л.М. Герасіна, Л.К. Гібсон, І.В. Дроздова, Т.О. Марценюк, В.В. Огоренко, С.О. Павлиш, О.М. Савчук, Л.М. Сукмановська, Я.І. Юрків та ін.

Наукова (теоретична) новизна: теоретичне значення дослідження полягає в узагальненні та розширенні уявлення про поняття «сімейне насилля».

Практичне значення: результати дослідження і зроблені висновки можуть бути використані у роботі психолога із особами, що зазнали сімейного насилля.

Методологія: у ході дослідження були використані наступні методи: традиційні теоретичні методи (аналіз та узагальнення наукової літератури з теми дослідження, аналіз основних понять та термінів, синтез та порівняння теоретичних даних) та емпіричні методи (метод кількісно-якісної обробки одержаних даних; математико-статистичні методи опрацювання даних з використанням кореляційного аналізу).

Структура роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ СУЧАСНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ У РОБОТІ ПСИХОЛОГА ІЗ СІМЕЙНИМ НАСИЛЛЯМ

1.1. Поняття сімейного насилля

Однією з форм конфлікту в сім'ї є прояв насильства в будь-якому з його видів щодо одного або кількох членів сім'ї. Сім'я є соціальним інститутом, який забезпечує суспільству стабільність і можливість збільшення і поповнення населення в кожному наступному поколінні [28, с. 3].

Ряд авторів визначають насильство в сім'ї як будь-які навмисні дії одного члена сім'ї щодо іншого, що заподіюють або можуть заподіяти фізичну, психічну чи іншу шкоду здоров'ю [13].

Домашнє насильство – це насильство чоловіків над жінками або насильство жінок над чоловіками в сім'ї, а також насильство батьків над дітьми. Будь-який вид насильства є порушенням прав людини на недоторканність особи і тіла, моральної свідомості та будь-яких потреб. Сімейне насилля – це систематично повторювані акти фізичного, економічного, психологічного, сексуального впливу на близьких людей, які вчиняються проти їх волі з метою здобуття влади та контролю над ними [30, с. 234].

Існування проблеми домашнього насильства в Україні було визнано на національному рівні лише після прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» у 2001 році. Це засвідчило існування проблеми домашнього насильства та готовність боротися з нею. Новий підхід до боротьби з цим негативним явищем, заснований на європейських стандартах, був закладений при підготовці Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Він набув чинності 7 січня 2018 року. Він передбачає запровадження комплексного підходу до протидії домашньому насильству, суттєві доповнення до існуючих інструментів такої боротьби, а також запровадження нових визначень термінів та інших норм, спрямованих на

покращення захисту постраждалих від домашнього насильства. Так, під домашнім насильством тепер розуміється будь-яке діяння (дія або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства. Насильство, вчинене в сім'ї чи в місці проживання, між родичами, між колишнім чи теперішнім подружжям, або між особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у сімейних відносинах, або між особами, які не перебувають (не перебували) у шлюбі. До домашнього насильства відноситься і погроза вчинення таких дій, незалежно від того, чи проживає особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому ж місці, що й постраждала особа, чи ні. Положення нового закону значно розширюють «коло осіб», які вважаються суб'єктами домашнього насильства. Так, його дія поширюється на подружжя, колишнє подружжя, наречених, осіб, які спільно проживають чи мають спільних дітей, рідних братів і сестер та інших осіб, визначених законом, незалежно від того, чи проживають вони спільно чи ні [26].

Концепція домашнього насильства дозволяє глибше зрозуміти проблему, визначаючи її види і форми. Важливо пам'ятати, що домашнє насильство не обмежується фізичними симптомами, але також включає емоційне, економічне та психологічне насильство. Таке розуміння також дає можливість розглядати насильство в сім'ї як складну систему, що вимагає комплексного підходу до запобігання та вирішення проблем. Сприяти створенню ефективних програм і законодавчих заходів для захисту жертв і покарання винних.

Вивчаючи дану тему, можна виділити основні теорії зародження домашнього насилля:

1) соціально-психологічний підхід висуває на перший план фактори соціального навчання і ролі, модельовані на основі досвіду і засвоєні під впливом сімейного виховання;

2) соціокультурний підхід: фокусується на впливі суспільства на сімейні відносини на фактори і пристосування, а також управління атмосферою.

Основна увага в рамках соціокультурного підходу зосереджена на патріархальних соціальних нормах як причини нападів на жінок;

3) теорія міжособистісних відносин: розглядається як фактор насильства психологічні особливості (агресія, почуття провини, низька самооцінка) [10, с. 35].

Механізми впливу однієї людини на іншу найкраще проявляються у дитячо-батьківських стосунках. Ми бачимо, як поряд з контролюючими батьками ростуть діти, які нічого не хочуть. Поряд з депресивними і замкнутими з'являються ті, хто постійно намагається заслужити любов. Поруч з вибуховими і непередбачуваними ростуть такі ж непередбачувані і зневірені люди.

І лише поруч з люблячими, уважними дорослими, які поважають свободу та кордони інших, може вирости людина, яка покладається на себе, поважає свої потреби та рухається до своїх цілей.

Ці закономірності описав психолог Джон Боулбі, творець теорії прихильності. Він пояснював їх з потребою людини зберігати прихильність до значущої дорослої людини, оскільки саме ця потреба дозволяє їй виживати і формувати свою особистість [3].

Його послідовниця Мері Ейнсворт виділила чотири типи прихильності: тривожну, уникаючу, дезорганізуючу та безпечну. При найближчому розгляді ми обов'язково знайдемо насильство у вихованні тих дітей, у яких розвиваються перші три види прихильності.

Скажімо, батьки байдужі до дитини – не беруть її на руки, не помічають, чим вона цікавиться і чого хоче, байдужі до її успіхів (такий вид насильства зазвичай називають недбалістю, або нехтуванням, ігноруванням важливих емоційних потреб).

Своєю поведінкою байдужі батьки говорять дитині: ти не потрібен. Це дуже тривожна інформація, яка змушує дитину постійно стежити за реакцією батьків і привертати їх увагу, доводячи свою потребу [12, с. 274].

Ліндсі К. Гібсон зазначає, що дитяча емоційна зневага призводить до болісного відчуття емоційної самотності, що може негативно вплинути на життя людини в довгостроковій перспективі, змушуючи її вибирати неправильних партнерів і не правильно поводитися у стосунках [16].

Існує кілька класифікацій видів насильства. Для дослідження була обрана класифікація видів насильства Генеральної Асамблеї ООН. Вона виділяє 4 види насильства:

1) фізичне насильство. Воно характеризується застосуванням фізичної сили, різних знарядь і пристроїв з метою заподіяння шкоди чи каліцтва потерпілому. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), чоловіки використовують насильство щодо жінок як спосіб покарання жінок за порушення традиційних жіночих ролей або за те, що вони кидають виклик їхній маскулінності;

2) психологічне насильство, яке проявляється через обмеження свободи жертви, постійне приниження її становища або шантаж заподіяння шкоди як самій жертві, так і її близьким людям чи домашнім тваринам. У цьому виді насильства жертвою може стати будь-яка особа без чітко визначеної статі чи вікової категорії;

3) сексуальне насильство. Це пов'язано з примусовим статевим актом у будь-якій формі без явної згоди партнера. Цей вид насильства найчастіше вчиняється у двох стосунках: чоловік-жінка, чоловік-дитина;

4) економічне насильство. Цей тип насильства передбачає відмову партнеру в доступі до сімейних коштів. Це також пов'язано із загрозою позбавлення житла, речей, матеріальної підтримки дітей та їжі [8].

Домашнє насильство суттєво відрізняється від інших видів насильства. По-перше, домашнє насильство, як правило, має повторюваний характер. По-друге, таке насильство відбувається між родичами, і найчастіше жертвами стають жінки. Можна виділити цикли розвитку домашнього насильства, які включають кілька етапів:

1) перша фаза – зростання агресії та напруги;

2) друга фаза – спалах ворожнечі, що виражається як в образах, так і в прямому фізичному впливі, наприклад, побої, образи;

3) третя фаза – стадія, коли кривдник усвідомлює свою провину, просить вибачення, розчаровується у власних діях. У більшості випадків жертва приймає вибачення і не звертається за допомогою, оскільки вірить, що ситуація насильства не повториться [4, с. 9].

Подекуди люди звикли вважати насильством лише серйозні форми, які спричиняють фізичний біль або тілесні ушкодження. Водночас, більш легкі форми насильства (такі як приниження, образи нецензурною лайкою, обмеження свободи пересування та поведінки, можливості вільно спілкуватися з родиною та друзями тощо) можуть не визнаватися насильством. Як наслідок, жертви вважають такі інциденти буденними і неохоче повідомляють про них [27, с. 273].

Досліджуючи причини подружнього насильства, багато авторів розглядають його як історичний контекст, пережиток минулого. Коли чоловік мав право карати і дисциплінувати свою дружину, це було забезпечено не тільки традицією, а й законом. Як вже можна було зрозуміти, зазвичай насильство застосовувалось безпосередньо до жінки.

Крім того, вчені вказують на проблему чоловічого насильства щодо жінок, що виникає в результаті соціалізації та дисбалансу влади. В сім'ї, де більшість рішень приймає один з подружжя, найчастіше стикаються з проблемою насильства. Віктимна поведінка жінки трактується як пов'язана з жіночою природою, і жінка викликає насильство своєю віктимною поведінкою, кажуть вони. Усі ці фактори роблять жінок вразливими до домашнього насильства. Також існує фактор гендерної нерівності. Її походження визначалося в першу чергу культурними і релігійними факторами, а також особливостями правових систем різних країн.

В результаті побутове насильство давно і надовго сприймається в світі мало не як норма, а в деяких джерелах соціальних норм навіть в законодавчій формі це явище зменшує шкоду як з матеріальної точки зору, так і з моральної.

Зауважемо, що жертви іноді схильні до думки, що про домашнє насильство краще не говорити. Вони намагаються вирішити цю проблему самостійно або навіть вважають, що це добре, приймаючи цю ситуацію. Можливо, вони просто бояться ганьби для сім'ї, переживають, що вони не вірять і не засуджують, так це те, що вони не хочуть відчувати страх і приниження кожного разу, коли згадують про це. Однак кількість жертв не зменшується від приховування фактів домашнього насильства [24, с. 118].

1.2. Роль психолога в роботі із сімейним насиллям

Психологічна допомога людям, які постраждали від насильства, є складною, оскільки люди, які зазнали насильства, перебувають у дуже складному емоційному та психологічному стані. Вони відчують різну гаму емоцій (провину, сором). Вони часто заперечують факт насильства і зберігають в таємниці те, що з ними станеться, особливо якщо це відбувається в сім'ї. У них можуть бути думки про самогубство, переживання страху, почуття безнадійності і безпорадності, психічний і фізіологічний стрес, нав'язлива пам'ять, внутрішній дискомфорт і порушення сну. Психологічна підтримка людей, які постраждали від насильства, сильно варіюється залежно від ситуації насильства, його масштабу, частоти та віку особи, яка зазнала насильства [15]. Роль психолога заключається в знаходженні джерела конфлікту та розробці плану й побудови концепції вирішення поставленої проблеми. Зазвичай існує три етапи психологічної роботи:

1. Екстрена (Перша) допомога;
2. Етапи кризової роботи;
3. Дослідницький етап;

Екстрена допомога спрямована на регулювання поточного фізіологічного і психічного стану потерпілого і відновлення стабільності його життєдіяльності. Цей етап не включає в себе детальне вивчення психіки людини.

У кризових ситуаціях, працюючи з людьми, які зіткнулися з насильством, головною метою психологів є зменшення і усунення розвитку комплексу

неповноцінності, травматичних переживань, комплексу неповноцінності і належної самооцінки. На цьому етапі дуже важливо забезпечити, щоб людина, що страждає від насильства, міг випробувати всі складні почуття, що виникли в даній ситуації. Цей етап може проводитися індивідуально або в груповому форматі. Індивідуальна форма створює безпечніші умови, а в груповій формі жертва насильства отримує більше підтримки і може відчувати, що вона не самотня. Як правило, в кризовій роботі краще створити невелику однорідну групу на короткий час (близько 2 місяців), коли у учасників виникають схожі проблеми [14].

При консультуванні з кризових ситуацій важливо:

1. Переконайтеся, що Ви приймаєте себе настільки, наскільки це можливо;
2. Допомогти розробити конкретні плани дій у ситуаціях, пов'язаних із насильством;
3. Це допоможе виявити основну проблему;
4. Допомогти в мобілізації систем підтримки;
5. Допомогти вам зрозуміти серйозність події;
6. Щоб допомогти вам усвідомити необхідність витратити час на відновлення;
7. Визначте та зміцніть сильні сторони особистості жертви.

Після вивільнення емоцій можна систематично переходити до роботи, спрямованої на аналіз поведінкових форм і механізмів, що забезпечують відтворення ситуації насильства (дослідницький етап). Метою даного етапу роботи є відновлення механізмів міжособистісних відносин. Етап довгостроковий і може тривати кілька років.

Також важливо відзначити особливості взаємодії в роботі психолога і клієнта, що страждає від насильства. Психологам часто доводиться брати участь у динаміці підпорядкування, домінування та примусу, що розігруються клієнтом, які є невід'ємними рисами відносин із клієнтами, що розвиваються в ситуаціях насильства [29].

Під час терапевтичних стосунків клієнт, який зазнав насильства, відчуває почуття маленької, засмученої, безпорадної дитини перед всемогутнім дорослим, а також ізоляцію та дистанцію.

Клієнти цієї категорії мають розмиті межі між "зараз" та "після", що дозволяє їм пережити минулі події та бути частиною того, що відбувається зараз. Нездатність клієнта розвивати досвід як об'єкт пізнання і покладатися на формування мови і символів означає, що сильні переживання з минулого повертаються в сьогодення.

Для психотерапевта складність тут полягає як в тому, щоб бути спостерігачем за поведінкою, що розгортається в процесі лікування, так і в тому, щоб бути його учасником. Клієнти, які стали жертвами насильства, характеризуються тенденцією до дисоціації переживань. Дисоціативні переживання не схожі на пригноблені, дисоціація відокремлює переживання від спогадів, а переживання окремо діляться на соматичні, нюхові, тактильні "спогади" і окремі емоційні "спалахи". Психічний стан пережитого відчужено, немислимо "лінгвістично", жахливий досвід клієнта неможливо висловити словами. Саме тому стає дуже важливим розповісти історію свого життя, історію насильства [1].

Функції і завдання психолога можуть включати в себе наступні аспекти:

1. Психологічна підтримка:
 - 1.1. Надання емоційної підтримки сім'ям, які стали жертвами насильства.
 - 1.2. Розробка механізмів подолання стресу і травм, допомога у відновленні психічного стану жертви.
2. Оцінка та діагностика:
 - 2.1. Провести психологічну оцінку для визначення рівня ризику і ступеня травми.
 - 2.2. Виявлення потреб в індивідуальній та груповій терапії.
3. Терапія та консультування:

3.1. Проведення сеансів індивідуальної та групової терапії для жертв насильства та їх сімей.

3.2. Реалізація програм для агресорів щодо зміни їх поведінки.

4. План безпеки:

4.1. Розробити стратегію забезпечення безпеки для жертв та їх сімей.

4.2. Взаємодія з іншими фахівцями (юристами, поліцією) для забезпечення безпеки жертви.

5. Робота з загарбниками:

5.1. Розробка заходів впливу на агресорів для зниження ризику повторення насильства.

5.2. Працюйте над стратегіями зміни негативної поведінки та розвитку соціальних навичок.

6. Освіта:

6.1. Проводження навчальних заходів для сімей та громадськості щодо запобігання домашньому насильству.

6.2. Надати родині інформацію та ресурси для побудови здорових стосунків.

7. Співпраця з іншими експертами:

7.1. Взаємодія з іншими фахівцями (юристами, лікарями, соціальними працівниками) для комплексного підходу до вирішення проблем.

8. Моніторинг та оцінка:

8.1. Контроль ефективності втручань і координуйте свою роботу на основі отриманих результатів.

Психологи допомагають створити безпечне і сприятливе середовище для сімей, які стикаються з побутовим насильством, і сприяють відновленню після кризових ситуацій [6].

1.3. Сучасні підходи психологічної практики у роботі психолога із сімейним насиллям

Сучасний підхід до роботи психолога з домашнім насильством визначається складністю і індивідуалізацією. Робота психологів у цьому контексті спрямована на надання допомоги жертвам, розуміння причин насильства, вжиття профілактичних заходів та сприяння відновленню сімейних відносин. Ось кілька важливих підходів:

Підхід, орієнтований на травму:

1. Орієнтація на травму: робота з урахуванням травматичного досвіду жертви, беручи до уваги його вплив на психічний та емоційний стан.
2. Стратегії покращення самопочуття: навчання осіб, які зазнали сімейне насилля стратегіям, які будуть спрямовані на покращення фізичного та емоційного самопочуття.

Системний підхід:

1. Працюйте з усією родиною: розглядайте сім'ю як систему із взаємозалежними частинами, залучаючи всі сім'ї, які вирішують проблему.
2. Групові заняття: сприяють обміну думками та досвідом між сім'ями, які стикалися з подібними ситуаціями.

Культурно компетентний підхід:

1. Культурна чутливість: розуміти та враховувати культурні аспекти, які можуть вплинути на визнання та вирішення проблем домашнього насильства.
2. Робота з громадою: залучення представників громади до роботи з психологами для підтримки та запобігання насильству.

Розширення можливостей жертв:

1. Підвищення самооцінки: підтримуйте жертв у підвищенні їх самооцінки та відновленні контролю над власним життям.
2. Розвиток навичок: навчання навичкам, які допоможуть жертвам організувати своє життя.

Робота з загарбниками:

1. Терапія контролю агресії: Розробка стратегій контролю агресії та прийняття відповідальності за дії.

2. Програма реабілітації: спрямована на зміну активної поведінки та психологічний розвиток людей, схильних до насильства [7].

Важливо пам'ятати, що робота психологів у сфері домашнього насильства повинна бути інтегрована та узгоджена з іншими фахівцями, такими як соціальні працівники, юристи та медичні працівники, щоб забезпечити всебічну підтримку жертвам.

Незалежно від того, якій формі насильства піддалася людина, в будь-якому випадку це негативно позначається на її житті. Порушення внаслідок насильства впливає на різні сфери діяльності дітей, підлітків і дорослих, такі як:

- емоційні (страх, емоційна нестабільність, гнів, сором, вина, тривога, посттравматичний стресовий розлад, депресія тощо);

- когнітивні (затримка мовного і розумового розвитку, погана концентрація уваги, погана успішність, відсутність (наприклад, навчання, в якому ви зацікавлені));

- особисті (низька самооцінка, лікування стигматизацією тощо);

- поведінка (невідповідність поведінки, сепарація, гіперактивність, девіантність, самовпевненість тощо);

- сфера міжособистісних відносин (комунікативні навички, конфліктність, агресія тощо) [5, с. 8].

Наслідки насильства є актуальними і можуть викликати занепокоєння, а також носити запізнілий характер не тільки у самої жертви, але і у її знайомого оточення і суспільства в цілому. До безпосередніх наслідків відносяться травми і гострі психічні розлади, а до довгострокових наслідків відносяться порушення фізичного і психічного розвитку дитини, різних соматичних клітин, захворювання, особистісні та емоційні розлади, порушення соціалізації та інтеграції в суспільство. Пережите насильство може сприяти формуванню певних сімейних відносин, особливих життєвих сценаріїв. Дослідження показали, що дорослі, які зазнали жорстокого поводження в дитинстві,

здійснюють акти насильства по відношенню до самих себе, своїх дітей, членам сім'ї або іншим особам [24, с. 119].

Психологічна підтримка жертв насильства включає профілактичні, діагностичні та коригувальні терапевтичні заходи. Не існує готових рецептів для надання психологічної допомоги. Але можна підкреслити загальні принципи роботи з людьми. Хотілося б відзначити, що стать психологів грає важливу роль при взаємодії з людьми. Для більшої відкритості краще, щоб фахівець був тієї ж статі, що і людина [23, с. 41].

Основна методика психологічної допомоги повинна бути спрямована на подолання людиною своєї неповноцінності, почуття провини і формування належної самооцінки. Почуття провини призводить до того, що людина позбавляється певних вчинків, а свободи дій стають саморуйнівними-людина застряє в минулому, в травмуючій ситуації насильства. Тому важливо дати людині зрозуміти, що забути те, що трапилося неможливо, але з цим можна жити. Надати ефективну допомогу постраждалій людині потрібна повна інформація про нього і ситуації в його житті. У процесі консультування дітей, підлітків і дорослих дуже важливим аспектом є встановлення контакту між психологом і людиною, демонстрація його турботи. Людина постійно перевіряє, наскільки психолог дійсно піклується про нього, доречним і неадекватним чином. При роботі з жертвою необхідно проаналізувати проблеми, пов'язані з поганим ставленням, і ті, які передують поганому ставленню. У деяких випадках фахівці змушені втручатися в умови оточення і навколишнього середовища для надання всебічної та особистої підтримки людині.

Люди, які пережили насильство (особливо в сім'ї), часто сприймають себе як нездатні контролювати ситуацію. На думку експертів необхідно враховувати цю особливість і надавати людині можливість управляти ситуацією: тривалість, частоту і кількість зустрічей з психологами і повинно строго дотримуватися. Необхідно заздалегідь визначити, яким чином людина може втрутитися в процес, наприклад, змінивши правила.

Тільки при регулярності роботи у людини з'являється відчуття твердого ґрунту під ногами. Це також вимагає постійних зусиль з боку фахівців, створюючи умови для відвертої розмови людини про свій досвід. Важливим моментом роботи з такою людиною є з'ясування значення мовчання (або заперечення), і якщо батько бере участь у травмі, необхідно прояснити значення мовчання (або заперечення) у діяльності батьків [9].

Говорючи про дітей які стали жертвами домашнього насильства, там все буде розвиватися по іншому. Хотілося б відзначити, що при роботі з дитиною ніколи не слід її ізолювати від своєї сім'ї та осіб, які здійснюють догляд, а також від звичного оточення. Тому методика надання психологічної підтримки дітям, які пережили насильство обов'язково включає роботу з батьками або коханою людиною (якщо насильство здійснювалось не з їхньої сторони). У цієї технології є свої особливості стосовно до кожного віку. Для дітей дошкільного віку - робота з ненасильницькими батьками (навчати їх психологічної підтримки дітей) і робота з травмами з дітьми. Для молодших школярів - спільна робота з підтримуючими батьками та дітьми на основі обґрунтування відповідальності за насильство, реагування на їхні емоції, розуміння травмуючих подій і т. д.; Підлітки - робота ведеться на їх основі особистісної характеристики, пов'язані з компетентністю управляти собою, своїми почуттями та сексуальною поведінкою у роботі з дорослими [20].

Сучасний підхід до роботи психолога з домашнім насильством визначається складністю і індивідуалізацією підходу. Це включає розуміння контексту сімейних стосунків та використання методів лікування, спрямованих на активне залучення до процесу відчужених сімей, відновлення психічного здоров'я та зміну деструктивних моделей поведінки. Головна мета-створення умов для безпеки постраждалих і здорових міжособистісних відносин в сім'ї [22].

Приведемо приклади сучасних організацій з подолання сімейного насилля.

Діяльність Національної дитячої «гарячої лінії». Національна дитяча «гаряча лінія» – для дітей та про дітей. «Гаряча лінія» приймає дзвінки від дітей та від дорослих, чий запити стосуються дітей. Дитяча «гаряча лінія» функціонує за номером 0-800-500-225 (безкоштовний з мобільних та стаціонарних номерів телефонів по всій території України).

З 1 червня 2017 року Національна дитяча «гаряча лінія» стала доступною за коротким номером 116 111 (безкоштовно з мобільних телефонів), що покращило доступ дітей до отримання консультацій. Даний номер телефону запроваджений у 26 європейських країнах.

На Національній дитячій «гарячій лінії» консультують психологи, юристи, соціальні працівники, соціальні педагоги та залучені експерти. Коло питань, з яких надаються консультації формується на основі отримуваних запитів від абонентів. Актуальні теми, з яких консультують на Національній дитячій «гарячій лінії», – насильство над дітьми та жорстоке поводження з ними у сім'ї та з боку оточення, психологічні проблеми, негаразди у стосунках з дорослими та однолітками, статеве життя, сімейні відносини, правосуддя щодо дітей, майнові права дітей, питання встановлення опіки, а також булінг і безпека в Інтернеті [2, с. 64].

Громадська організація «Центр Жіночі Перспективи». Місія організації: захист прав жінок та забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя [11].

Діяльність організації спрямована на реалізацію гендерної політики в Україні, зниження рівня насильства, підвищення конкурентоспроможності жінок на ринку праці та просування їх на рівень прийняття рішень в Україні. Ми працюємо над тим, щоб права жодної жінки в Україні не порушувалися.

За час своєї діяльності Центр реалізував понад 30 різноманітних проектів, надав безпосередню допомогу понад п'яти тисячам клієнтів, провів різноманітні соціологічні дослідження, активно співпрацював з місцевою владою, надавав правову, освітню та інформаційну допомогу різним цільовим групам.

Пріоритетні напрями діяльності організації:

1. Гендерна рівність.

Сприяння впровадженню гендерних підходів у практику державних та недержавних інституцій, сприяння просуванню жінок до прийняття рішень на всіх рівнях, сприяння подоланню гендерної дискримінації на ринку праці та більш широкому залученню жінок до підприємницької діяльності.

2. Протидія домашньому насильству.

Захист прав жінок, які постраждали від насильства, та надання їм якісних послуг на базі організації, сприяння розширенню необхідних державних якісних (відповідних до міжнародних стандартів) послуг для постраждалих, сприяння покращенню захисту постраждалих права та доступ до правосуддя, сприяння застосуванню міжнародних норм прав людини в національній судовій практиці з питань домашнього насильства, сприяння ратифікації Конвенції Ради Європи «Про боротьбу та запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству».

3. Протидія торгівлі людьми.

Захист прав постраждалих від торгівлі людьми та надання їм якісних послуг на базі організації, сприяння розширенню необхідних якісних (відповідних до міжнародних стандартів) послуг для постраждалих від держави, застосування міжнародної правової норми прав при розгляді справ про торгівлю людьми.

4. Підтримка жіночих та правозахисних організацій.

Навчання та сприяння впровадженню гендерних підходів та просуванню прав людини жінок і дітей у діяльність жіночих та негендерних організацій, підтримка та допомога новоствореним місцевим організаціям [11].

Висновки до першого розділу

Таким чином, важливо відзначити актуальність проблеми сімейного насилля в сучасному суспільстві. Підкреслюючи, що це соціальна проблема, яка вимагає комплексного підходу та активної участі психологів у вирішенні. Необхідно визначити основні теоретичні підходи та механізми, які лежать в основі сімейного насилля. Розглядати психологічні аспекти цього явища, такі як динаміка взаємин у сім'ї, психічні порушення учасників сім'ї, і фактори, які призводять до насильства.

Існування проблеми домашнього насильства в Україні було визнано на національному рівні лише після прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» у 2001 році. Це засвідчило існування проблеми домашнього насильства та готовність боротися з нею. Новий підхід до боротьби з цим негативним явищем, заснований на європейських стандартах, був закладений при підготовці Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Він набув чинності 7 січня 2018 року.

Зазначючи ключову роль психолога в роботі із сімейним насиллям, доцільно буде пояснити, як психолог може виявляти, прогнозувати та ефективно втручатися у випадках сімейного насилля.

Під час теоретичного вивчення було проведено огляд сучасних методів та інструментів, які використовують психологи в роботі зі сімейним насиллям. Це може включати індивідуальні консультації, групові сесії, терапію для жертв та агресорів, а також використання новітніх технологій у цілях підтримки.

Також варто підкреслити важливість дотримання етичних стандартів у роботі з сімейним насиллям. Психолог повинен бути свідомим етичних принципів, забезпечуючи конфіденційність, повагу до прав та гідність учасників.

Поставлена тема потребує подальших досліджень, особливо з використанням нових технологій та підходів. Це допоможе розвивати більш

ефективні та інноваційні методи роботи психолога з цією проблемою. Як кажуть: «Сучасні проблеми потребують сучасних рішень».

Саме це підкреслює важливість роботи психологів у сфері сімейного насилля та розкриває практичні та теоретичні аспекти їхньої роботи.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СІМЕЙНОГО НАСИЛЛЯ У БАТЬКІВСЬКО-ДИТЯЧИХ СТОСУНКАХ

2.1. Опис процедури дослідження, обґрунтування методик та опис вибірки

Нами було проведено дослідження сімейного насилля у батьківсько-дитячих стосунках на базі Ліцею & 3, м. Львів.

У дослідженні взяли участь 35 дітей старшого дошкільного віку та їх батьки. З них 15 хлопчиків і 20 дівчаток. Всі сім'ї повні, мають обох батьків.

Емпіричне дослідження проходило за таким планом:

- вивчення частоти виникнення та специфіки насильства у батьківсько-дитячих стосунках (опитувальник Ю.В. Даниленко для дорослої частини вибірки, тест «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса, С. Кауфмана для дитячої вибірки);
- виявлення стилістичних особливостей виховання (тест-опитувальник батьківського ставлення А.Я. Варги, В.В. Століна);
- вивчення особистісних особливостей батьків (опитувальник Л.Н. Собчик).

Розглянемо ці методики докладніше.

Особливості прояву насильства в сім'ї на концептуальному рівні визначено за допомогою опитувальника Ю.В. Даниленко. Методика допомагає припустити наявність насильства (сімейного, фізичного) у дитячо-батьківських стосунках, визначити прояв сімейного насильства та частоту застосування. Анкетування проводиться в індивідуальному порядку.

Тест «Кінетичний малюнок сім'ї» (Р. Бернс, С. Кауфман) дає багату інформацію про суб'єктивно сприйману ситуацію досліджуваної дитини. Це допомагає виявити ставлення дитини до членів усієї родини, сімейні стосунки, які викликають тривогу в дитини, показує, як вона сприймає стосунки з іншими членами сім'ї та своє місце в сім'ї.

Використовуючи цей тест, слід мати на увазі, що кожен малюнок є результатом творчої діяльності, не тільки відображає уявлення дитини про свою сім'ю, але і дозволяє аналізувати і переосмислювати відносини. У цьому сенсі сімейна картина не тільки відображає сьогодення, але й проектується на майбутні відносини.

Тест був розроблений Р. Бернсом і С. Кауфманом в 1972 р. Тест складається з двох частин – малюнок своєї сім'ї та бесіда після малюнка.

Для тесту також розроблена система кількісної оцінки. Виділяють п'ять ознак:

- 1) сприятлива сімейна ситуація;
- 2) тривожність;
- 3) конфліктність у родині;
- 4) почуття неповноцінності;
- 5) ворожнеча в сімейній ситуації.

Чим вищий бал, тим сильніше виражена та чи інша характеристика. Вираженість ознаки оцінюється від 0 до 3 балів. Отримані результати є основою для психокорекційної роботи та подальшої діагностики сім'ї та дитини.

Анкета батьківських стосунків (А.Я. Варга – В.В. Столін) – психодіагностичний засіб, спрямований на виявлення батьківських стосунків (стосунків між батьками і дітьми) у дорослих, які звертаються за допомогою з питань виховання дітей і труднощів у спілкуванні з ними. Під батьківським ставленням розуміється система різноманітних почуттів до дитини, поведінкових стереотипів, особливостей сприйняття, що відзначаються у спілкуванні з дітьми, особливостей розуміння характеру та особистості дитини, її вчинків. Опитувальник складається з п'яти шкал.

Інструментом для вивчення індивідуальних типологічних властивостей є індивідуально-типологічна анкета (Л.Н. Собчик). Занесені до реєстраційного листа відповіді випробуваного легко обробляються за допомогою спеціального ключа-шаблону, після чого визначаються кількісні оцінки ступеня вираженості

кожної окремої типологічної властивості та їх комбінацій. Крім того, діаграма психограми дозволяє судити про переважаючі соціально-психологічні тенденції, виведені з максимальних балів суміжних індивідуально-типологічних властивостей, а також про індивідуальний когнітивний стиль обстежуваного.

Методика успішно використовується з 1996 року і вже послужила основою для ряду досліджень і практичних робіт в області вивчення професійно важливих особистісних характеристик і стресостійкості в групі людей, професійна діяльність яких протікає в рамках особливо складних та небезпечних видів діяльності.

Для обробки результатів використовували наступні методи математичної обробки даних: статистичний аналіз проводили за допомогою кореляційного аналізу Пірсона та Т-критерію Вілкоксона.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

На першому етапі дослідження було проведено анкетування батьків. Метою даної методики є дослідження актуальності проблеми покарання у дитячо-батьківських відносинах. Дані анкети оброблені за допомогою контент-аналізу та представляють такі результати (рис. 2.1):

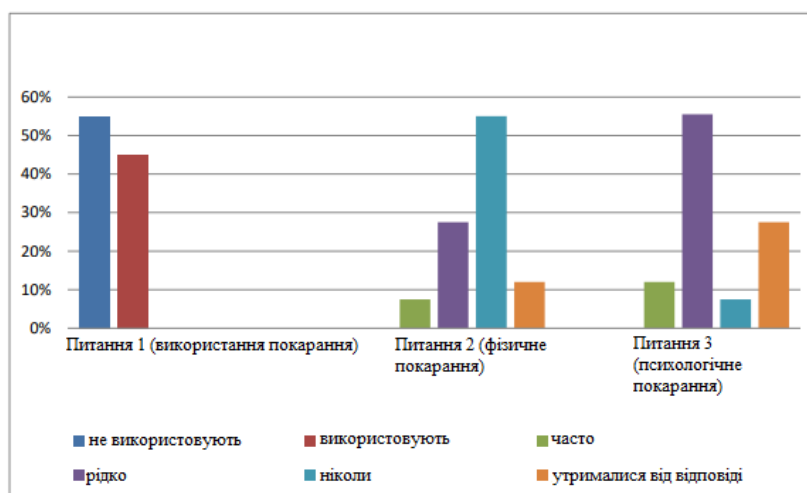

Рис. 2.1. Показники використання сімейного насилля

55% респондентів відповіли, що насильство в їхній родині не використовується, 45% вказали, що виховання без насильства неможливе. Водночас батьки вказали на наявність фізичного насильства в їхній родині (7,5% – часто, 27,5% – рідко). У сім'ях зафіксовано психологічне насильство (12% – часто, 55,5 – рідко). 55% зазначили, що в них немає фізичного насильства та 7,5% відзначили відсутність психологічного насильства, утрималися від відповіді про фізичне насильство – 12%, про психологічне насильство – 27,5%. Незважаючи на те, що більше половини сімей зазначили, що не застосовують насильства в сім'ї, багато матерів відзначили прояв певних видів насильства.

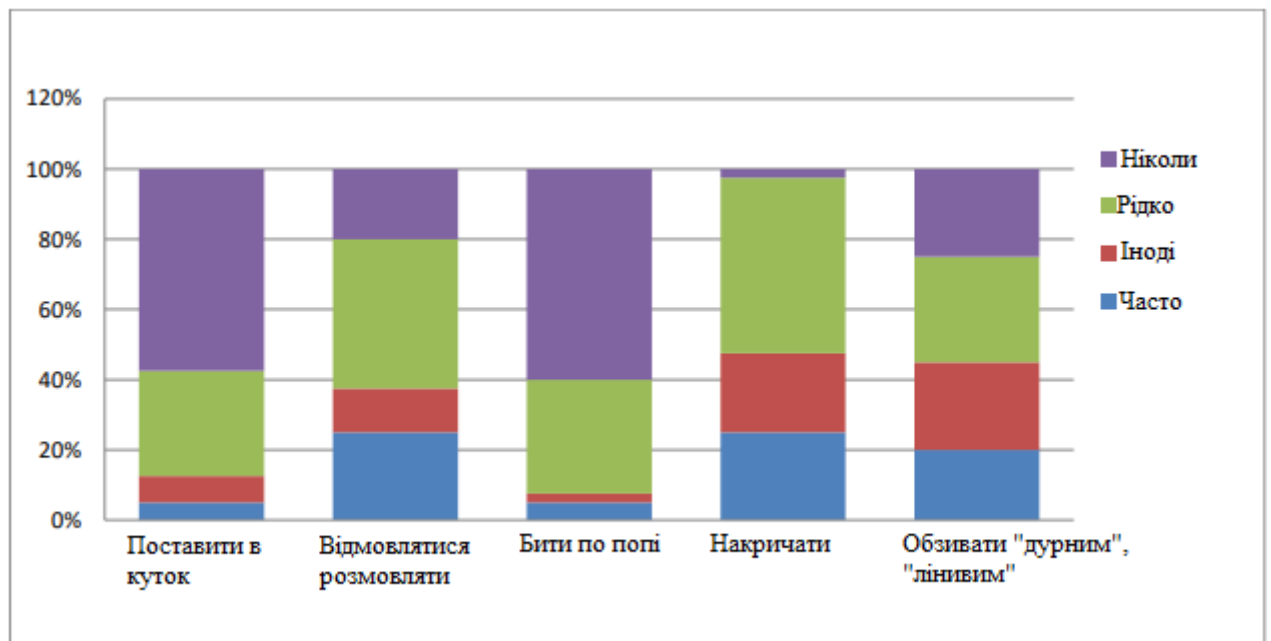

Рис. 2.2. Види, використовуваних покарань

Найпоширеніші види насильства в родинях респондентів: «Відмова розмовляти» – 25% часто, 12,5% іноді, «накричати» – 25% часто, 22,5% іноді та «обзивання» – 20% часто, 25% іноді. Низькі показники частоти проявів зафіксовані у видах: «поставити в куток» 5% часто, 7,5% іноді, 30% рідко; «ударити по попi» – 5% часто, 2,5% іноді і 33% рідко. Показник «ніколи» відзначено у 60% – «бити по попi», 57,7% – «поставити в куток», 25% – «обзивання», 20% – «відмова від розмови», 2,5% – «кричати».

Таким чином, дані анкети дозволяють зрозуміти, що факт насильства є в багатьох сім'ях, але не завжди визнається її членами. Багато респондентів, відзначаючи наявність видів насильства, не відрізняють їх від методів виховання, вважаючи ці впливи нормою. Прояви насильства, як фізичного, так і психологічного, досить різноманітні, що свідчить про складність вивчення цього явища.

Для уточнення інформації про сімейне насильство у дитячо-батьківських стосунках було проведено тест «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса та С. Кауфмана, який допомагає виявити стосунки в сім'ї, які викликають у дитини тривогу, дізнатися, як вона сприймає інших членів сім'ї та своє місце серед них (рис. 2.3).

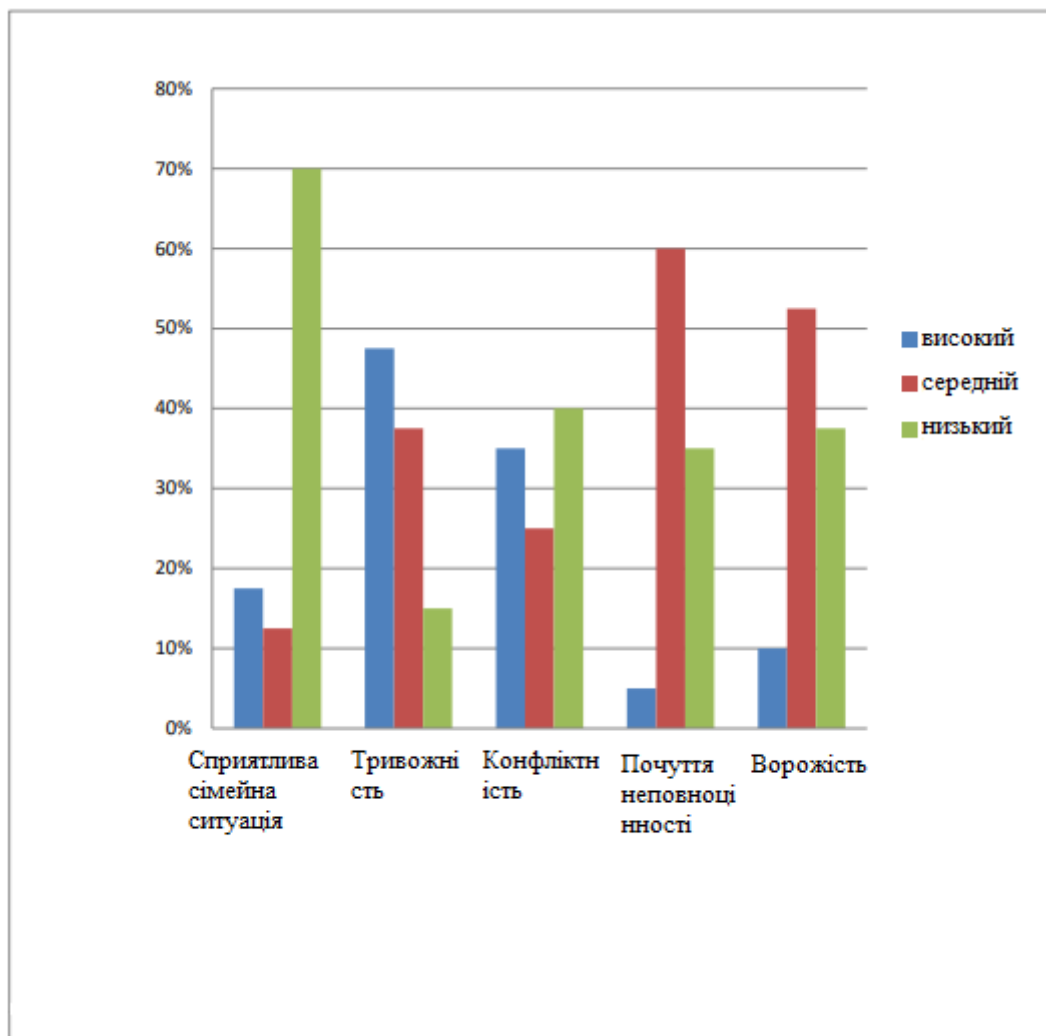

Рис. 2.3. Показники прояву симптомокомплексів

У результаті дослідження ми отримали такі результати: 12,5% дітей мають високий показник симптомокомплексу «сприятлива сімейна ситуація», що свідчить про те, що в сім'ї створені комфортні умови. На малюнках діти і батьки зайняті одним і тим же, намальована посмішка. Низький показник спостерігається у 70% дітей; переважає негативний фон.

Симптомокомплекс «тривожність» показав високу оцінку у 47,5% дітей дошкільного віку, викликаючи тривогу, невпевненість та емоційну нестабільність. Малюнки дітей заштриховані, лінії проведені з сильним натиском. 15% досліджуваних мають низький бал; ці діти емоційно стійкі і мають адекватну самооцінку. Середній бал мають 37,5% дітей.

«Конфліктність» у сім'ї за малюнком виявлено у 35% дошкільнят, вони мають високий бал, випробувані або викреслюють одного з членів сім'ї, або встановлюють бар'єри між її членами. Це свідчить про втягнення дитини в конфліктну ситуацію та переважання негативних емоцій. 40% респондентів мають низький бал, а 25% – середній.

«Почуття неповноцінності в сімейній ситуації» відчувають 5% дітей (високий бал), маючи низьку самооцінку, малюють себе непропорційно маленькими, захищаючись від інших, середній бал 60% дітей і 35% мають низький бал.

«Ворожість у сімейній ситуації» відчувають 10% дошкільників (високий бал); діти малюють на руках довгі пальці, агресивні, великі фігури. У сім'ї діти можуть відчувати на собі фізичний і психологічний тиск. 52,5% середній бал і 37,5% низький, що свідчить про сприятливий емоційний фон у родині.

Виходячи з отриманих даних, можна зробити висновок, що діти гостро відчувають усі негативні тенденції, що відбуваються в родині. Це виражається в низькій самооцінці, високому рівні тривоги і почуття неповноцінності. Найбільш істотними показниками виникнення несприятливої ситуації в сім'ї є прояв необґрунтованих покарань, що виражається в завищених вимогах, конфліктності, ворожості з боку батьків. Застосування неконструктивних методів взаємодії впливає на емоційний фон дітей, викликаючи у них емоційні

та поведінкові розлади, що впливає на всю сімейну ситуацію в цілому, перетворюючи її зі сприятливої на несприятливу.

Таким чином, сімейне насилля у стосунках батьків і дітей має досить різноманітні форми прояву. Те, що батьки сприймають як спосіб виховання, часто має негативний психологічний вплив на дитину. Вербальна агресія, ігнорування, домінування, пред'явлення вимог, що не відповідають віковим особливостям дитини, є формами необґрунтованого покарання з боку батьків. Така взаємодія негативно впливає не тільки на саму дитину, у неї розвивається тривожність, знижується самооцінка, з'являється почуття провини, а й на благополуччя сім'ї в цілому, з'являється конфліктність і ворожнеча.

Для виявлення стилістичних особливостей виховання було використано дослідження за методикою «Тест-опитувальник батьківського ставлення» (А.Я. Варга, В.В. Столін). Під час первинної обробки були отримані необроблені бали, які були переведені у відсотки (рис. 2.4).

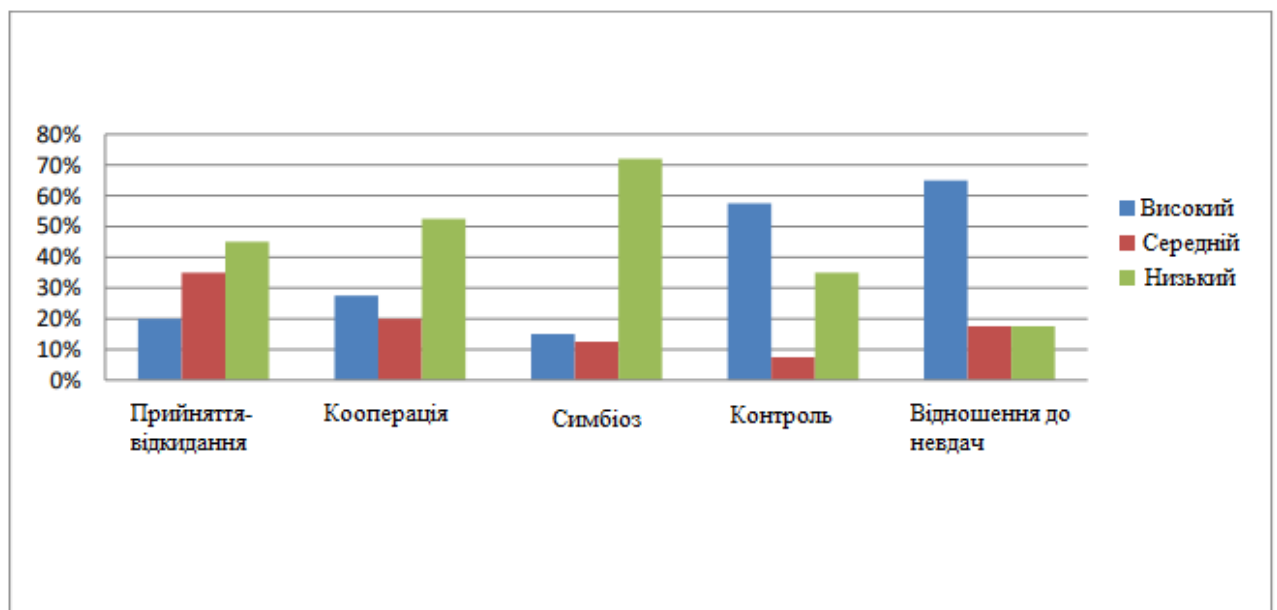

Рис. 2.4. Результати відповідей батьків за методикою «Тест батьківського відношення» (А.Я. Варга, В.В. Столін)

Шкала «Прийняття-відторгнення» виражає загальне емоційне ставлення до дитини (позитивне/негативне). 20% випробовуваних відчувають позитивні емоції до дитини, прагнуть проводити з нею час, цікавляться її планами,

підтримують її індивідуальність. 45% респондентів відчувають емоційне відторгнення дитини, дратівливість, злість, ненависть, розчарування. 35% батьків показали середні результати, без вираженого полюса.

Шкала «Соціальна бажаність – співпраця» має такі показники: 27,5% досліджуваних отримали найвищий бал, що свідчить про прояв симпатії, бажання надати допомогу та високу оцінку творчих здібностей дитини. 20% батьків, які взяли участь в опитуванні, мали середній процентний ранг. 52,5% респондентів мають низькі значення, що може свідчити про недостатню вираженість такого типу відносин.

Шкала «Симбіоз»: 72,5% учасників показали високі бали, це означає, що більшість матерів мають симбіотичні стосунки з дитиною, тобто почуваються з дитиною як єдине ціле, вважають дитину маленькою та беззахисною і не допускають дитині виявляти самостійність. 12,5% встановлюють значну психологічну дистанцію між собою та дитиною та мало піклуються про неї. 15% досліджуваних, маючи середні показники, належать до меж норми, мають довірчі стосунки з дитиною з рухомими межами.

Оцінюючи авторитаризм і демократію за шкалою «Контроль» (авторитарна гіперсоціалізація), маємо такі результати: 57,5%, маючи високий бал за цією шкалою, віддають перевагу авторитарному стилю взаємодії. Завищена вимогливість, орієнтація на соціальні досягнення, беззастережна слухняність є нормою для цієї сім'ї. У 35% сімей спостерігається відсутність контролю над дитиною, що може свідчити про вседозволений стиль виховання. 7,5% мають середній бал, який може стосуватися демократичного стилю виховання.

Шкільне «ставлення до невдач» (інфантилізація; «маленький невдаха»): 65% батьків можуть списувати на дитину особисту та соціальну невдачу, представити її інфантильною, дитина сприймається як неадаптована, відкрита до поганого впливу. Такі батьки часто не довіряють своїй дитині, дратуються через її бездарність і намагаються контролювати її дії. 17,5% респондентів

пояснюють невдачу випадковістю, продовжуючи вірити в свою дитину. 17,5% мають середній бал за шкалою.

Таким чином, батьківське ставлення може виражатися через прийняття, підтримку, допомогу та довіру з одного боку та завищені вимоги, неприйняття, гіперконтроль з іншого боку. У цій діаді прояви батьківсько-дитячих стосунків (надмірна вимогливість, неприйняття, гіперконтроль, авторитарність, ігнорування) є проявом сімейного насилля щодо дитини. Часто батьки, висловлюючи свою турботу про дитину, не усвідомлюють, що завдають їй шкоди. Використовуючи неконструктивні методи взаємодії з дитиною, батьки створюють передумови для формування патологічних розладів.

Для виявлення таких особистісних характеристик у батьків, як екстраверсія, інтроверсія, ригідність, емоційність, тривожність, сенситивність, спонтанність, агресивність була використана методика: індивідуально-типологічний опитувальник (Л.Н. Собчик). Отримані бали були переведені у відсотки, які виражають частоту нормативних значень серед респондентів за кожною зі шкал (рис. 2.5).

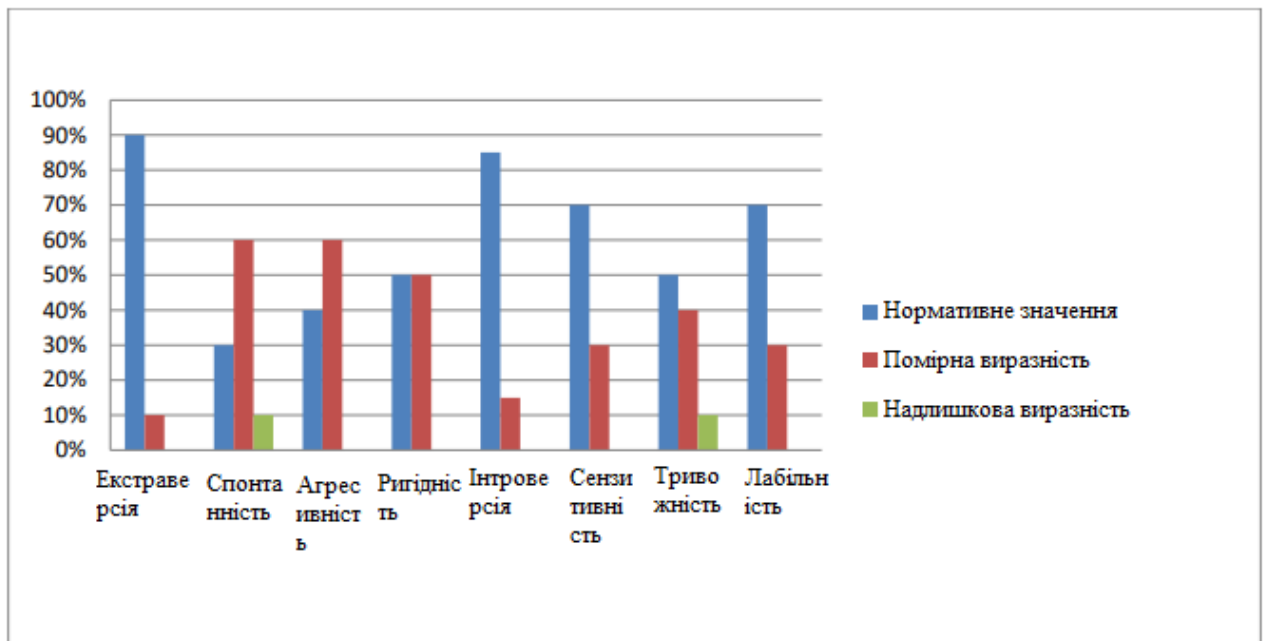

Рис. 2.5. Особистісні особливості батьків

Аналізуючи результати дослідження особистісних характеристик батьків, можна зробити висновок, що 60% респондентів виявляють помірну вираженість за шкалами «Спонтанність» та «Агресивність», що свідчить про гіперстинічний тип особистості. Такі батьки дратівливі і легкозбудливі. 50% досліджуваних виявили помірну суворість за критерієм «Ригідність», що свідчить про перебільшене бажання відстоювати свої принципи та правила в сімейному житті та критичність до оточуючих. Також відзначені помірні показники за шкалою «Тривожність» у 40% досліджуваних, що проявляється у підвищеній підозрілості та лякливості. Поєднання деяких шкал з помірними показниками також дає нам можливість відстежити деякі риси особистості. Наприклад, респонденти, чії показники були високими за шкалами «Лабільність» і «Екстраверсія», мають високі комунікативні здібності. Шкали «Екстраверсія», «Інтроверсія», «Сенситивність», «Лабільність» у більшості випадків мають нормативні значення, тобто є маркерами гармонійної особистості.

Це дослідження особистості в поєднанні з іншими методиками, проведеними раніше, дозволяє зробити висновок, що батьки, які зазнали психологічного насильства, мають схожі особистісні характеристики. Для них характерні дратівливість, агресивність, жорсткість по відношенню до норм і правил, надмірна вимогливість. Таким чином, провівши діагностичне дослідження батьків, можна зробити висновок, що детермінантою психологічного насильства у дитячо-батьківських стосунках може бути авторитарний стиль взаємодії та симбіотичні стосунки з батьками, а також несприятливі особистісні характеристики батьків, які виражаються в агресивності та ригідності.

2.3. Кореляційний аналіз

Для виявлення зв'язку між способами взаємодії у батьківсько-дитячих стосунках, особистісними характеристиками батьків та формами прояву наслідків у дітей ми застосували метод математичної статистики, використовуючи r -коефіцієнт кореляції Пірсона для аналізу зв'язку між всіма показниками використаних методик. Кореляційний аналіз дає можливість зробити точну кількісну оцінку ступеня узгодженості змін двох і більше ознак. Наявність кореляції означає, що коли змінюється один результат, змінюється і інший, і, отже, можна сказати, що між результатами існує зв'язок. Негативний коефіцієнт кореляції може вказувати на іншу спрямованість ознак, тобто коли один результат змінюється в бік збільшення, інший – зменшується і навпаки. При низьких значеннях кореляції результат не є статистично значущим.

У процесі кореляційного аналізу виявлено позитивний зв'язок із високим ступенем значущості між шкалою «Контроль» та рівнем тривожності, визначеним за допомогою малюнково-проективної методики ($r = 0,33$ при $p = 0,036$; $r = 0,39$ при $p = 0,011$). Далі ми отримуємо значення між шкалою «Контроль» і «Сприятлива сімейна ситуація» ($r = -0,36$ при $p = 0,019$) тут також спостерігається високий рівень значущості і можна зробити висновок, що чим більше батьки виявляють авторитаризм у вихованні, тим більше менше дитина відчуває сприятливу обстановку в сім'ї.

Показники кореляції шкал «Кооперація» та «Тривожність» достовірні ($r=0,29$ при $p=0,05$), що свідчить про тенденцію: чим менше батьки виявляють у стосунках тип «Кооперація», тим більше тривожності проявляє дитина.

Високий ступінь значущості виявлено між шкалами «Агресивність», «Спонтанність» і «Конфліктність» ($r=0,33$, при $p=0,036$; $r=0,30$, при $p=0,16$), що свідчить про те, що особистісні характеристики породжують сварки, які впливають на дітей та їх участь у конфліктах.

Кореляційні показники шкали «Ригідність» і «Сприятлива ситуація в сім'ї» ($r = 0,35$, $p = 0,013$) свідчать про зв'язок між надмірною прихильністю правилам і нормам і сприятливою ситуацією в сім'ї.

Отже, ми можемо зробити висновок, що найбільш руйнівний вплив на дитячо-батьківські відносини виявляє авторитарність, при якій батьки вимагають від дитини беззастережну послуху, нав'язують їй свою волю, а також найчастіше, відчують до дитини злість, досаду і роздратування. Такі батьки не здатні розділити думку дитини. Також до негативних факторів виховання можна віднести стиль відносин «Інфантилізація» при якому батьки не довіряють дитині вважаючи її маленькою і не пристосованою, позбавляючи її самостійності. Відсутність «Кооперації» у відносинах також призводить до негативних наслідків, оскільки відсутня заохочення ініціативи, батьки не виявляють співчуття до дитини, не допомагають їй, не цінують її здібності, які часто просто й не помічають. Багато батьків цієї вибірки використовують у виховних цілях високий рівень контролю, часто застосовують суворі заходи покарання, навіть тоді, коли дуже виражено прийняття своєї дитини.

Висновки до другого розділу

Таким чином, нами було проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 35 дітей старшого дошкільного віку та їх батьки. З них 15 хлопчиків і 20 дівчаток. Всі сім'ї повні, мають обох батьків.

Емпіричне дослідження проходило з використанням таких методик: вивчення частоти виникнення та специфіки насильства у батьківсько-дитячих стосунках (опитувальник Ю.В. Даниленко для дорослої частини вибірки, тест «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса, С. Кауфмана для дитячої вибірки); виявлення стилістичних особливостей виховання (тест-опитувальник батьківського ставлення А.Я. Варги, В.В. Століна); вивчення особистісних особливостей батьків (опитувальник Л.Н. Собчик).

На першому етапі дослідження було проведено анкетування батьків. 55% респондентів відповіли, що насильство в їхній родині не використовується, 45% вказали, що виховання без насильства неможливе. Факт насильства є в багатьох сім'ях, але не завжди визнається її членами. Багато респондентів, відзначаючи наявність видів насильства, не відрізняють їх від методів виховання, вважаючи ці впливи нормою. Прояви насильства, як фізичного, так і психологічного, досить різноманітні, що свідчить про складність вивчення цього явища.

Виходячи з отриманих даних, можна зробити висновок, що діти гостро відчують усі негативні тенденції, що відбуваються в родині. Це виражається в низькій самооцінці, високому рівні тривоги і почуття неповноцінності. Найбільш істотними показниками виникнення несприятливої ситуації в сім'ї є прояв необгрунтованих покарань, що виражається в завищених вимогах, конфліктності, ворожості з боку батьків. Застосування неконструктивних методів взаємодії впливає на емоційний фон дітей, викликаючи у них емоційні та поведінкові розлади, що впливає на всю сімейну ситуацію в цілому, перетворюючи її зі сприятливої на несприятливу.

Таким чином, сімейне насилля у стосунках батьків і дітей має досить різноманітні форми прояву. Те, що батьки сприймають як спосіб виховання, часто має негативний психологічний вплив на дитину. Вербальна агресія, ігнорування, домінування, пред'явлення вимог, що не відповідають віковим особливостям дитини, є формами необґрунтованого покарання з боку батьків. Така взаємодія негативно впливає не тільки на саму дитину, у неї розвивається тривожність, знижується самооцінка, з'являється почуття провини, а й на благополуччя сім'ї в цілому, з'являється конфліктність і ворожнеча.

З отриманих даних математико-статистичного аналізу можна дійти висновку в тому, що:

1. Сімейне насилля у стосунках між батьками та дітьми є проявом необґрунтованих покарань, які проявляються у завищених вимогах, вербальній агресії, нехтуванні та домінуванні з боку батьків.

2. Сімейне насилля у стосунках «батьки-дитина» пов'язане з особливостями виховання (авторитаризм, інфантилізація та міцні симбіотичні стосунки) та негативними рисами особистості батьків (агресивність, конфліктність, ригідність).

ВИСНОВКИ

Таким чином, мета та завдання даної роботи досягнуті, можна зробити наступні висновки:

1. Вивчено теоретичні аспекти зарубіжних і вітчизняних психологів про поняття «сімейного насилля». Сімейне насилля – це систематично повторювані акти фізичного, економічного, психологічного, сексуального впливу на близьких людей, які вчиняються проти їх волі з метою здобуття влади та контролю над ними. Існування проблеми домашнього насильства в Україні було визнано на національному рівні лише після прийняття Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» у 2001 році. Це засвідчило існування проблеми домашнього насильства та готовність боротися з нею. Новий підхід до боротьби з цим негативним явищем, заснований на європейських стандартах, був закладений при підготовці Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Він набув чинності 7 січня 2018 року. Так, під домашнім насильством тепер розуміється будь-яке діяння (дія або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства.

2. Досліджено сучасні підходи психологічної практики у роботі психолога із сімейним насиллям. Сучасний підхід до роботи психолога з домашнім насильством визначається складністю і індивідуалізацією. Робота психологів у цьому контексті спрямована на надання допомоги жертвам, розуміння причин насильства, вжиття профілактичних заходів та сприяння відновленню сімейних відносин.

Важливо пам'ятати, що робота психологів у сфері домашнього насильства повинна бути інтегрована та узгоджена з іншими фахівцями, такими як соціальні працівники, юристи та медичні працівники, щоб забезпечити всебічну підтримку жертвам.

3. Проведено діагностику сімейного насилля. Дані теоретико-методологічного та емпіричного дослідження сімейного насилля у батьківсько-

дитячих стосунках підтвердили наші гіпотези про те, що: сімейне насилля у дитячо-батьківських стосунках проявляється у застосуванні необґрунтованих покарань; факт сімейного насилля визначається використанням неоптимального стилю виховання та несприятливих особистісних характеристик батьків.

Емпіричне дослідження проходило з використанням таких методик: вивчення частоти виникнення та специфіки насильства у батьківсько-дитячих стосунках (опитувальник Ю.В. Даниленко для дорослої частини вибірки, тест «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса, С. Кауфмана для дитячої вибірки); виявлення стилістичних особливостей виховання (тест-опитувальник батьківського ставлення А.Я. Варги, В.В. Століна); вивчення особистісних особливостей батьків (опитувальник Л.Н. Собчик).

Виходячи з отриманих даних, можна зробити висновок, що діти гостро відчують усі негативні тенденції, що відбуваються в родині. Це виражається в низькій самооцінці, високому рівні тривоги і почуття неповноцінності. Найбільш істотними показниками виникнення несприятливої ситуації в сім'ї є прояв необґрунтованих покарань, що виражається в завищених вимогах, конфліктності, ворожості з боку батьків. Застосування неконструктивних методів взаємодії впливає на емоційний фон дітей, викликаючи у них емоційні та поведінкові розлади, що впливає на всю сімейну ситуацію в цілому, перетворюючи її зі сприятливої на несприятливу.

Таким чином, сімейне насилля у стосунках батьків і дітей має досить різноманітні форми прояву. Те, що батьки сприймають як спосіб виховання, часто має негативний психологічний вплив на дитину. Вербальна агресія, ігнорування, домінування, пред'явлення вимог, що не відповідають віковим особливостям дитини, є формами необґрунтованого покарання з боку батьків. Така взаємодія негативно впливає не тільки на саму дитину, у неї розвивається тривожність, знижується самооцінка, з'являється почуття провини, а й на благополуччя сім'ї в цілому, з'являється конфліктність і ворожнеча.

З отриманих даних математико-статистичного аналізу можна дійти висновку в тому, що:

- сімейне насилля у стосунках між батьками та дітьми є проявом необґрунтованих покарань, які проявляються у завищених вимогах, вербальній агресії, нехтуванні та домінуванні з боку батьків;

- сімейне насилля у стосунках «батьки-дитина» пов'язане з особливостями виховання (авторитаризм, інфантилізація та міцні симбіотичні стосунки) та негативними рисами особистості батьків (агресивність, конфліктність, ригідність).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко Я. С. Психокорекція: навч.-метод. посібник. Львів: ЛьВДУВС, 2017. 212 с.
2. Андреевкова В. Л., Мельничук В. О. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід. Методичний посібник. Київ: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.
3. Боулбі Джон. Теорія прив'язаності. URL: <https://taslife.com.ua/blog/attachment-theory> (дата звернення: 02.02.2024).
4. Бойко О. В. Насильство у сім'ї: соціологічний аналіз явища: автореферат дисертації на здобуття ступеня к. соц.н. Національний університет внутрішніх справ. 2003. 20 с.
5. Бондаровська В. У допомогу тим, хто працює з жертвами домашнього насильства. *Інформаційно-просвітницьке видання «Я»*. Спецвипуск «Гендерне насилля». 2007. №4. С. 6-11.
6. Васківська С. В. Основи психологічного консультування: Навч. посіб. Київ: Четверта хвиля, 2004. 256 с.
7. Вашека Т. В. Основи психологічної практики: навч. посіб. Київ: Вид-во Нац. Авіац. Ун-ту «НАУ-друк», 2009. 200 с.
8. Волосевич І., Костюченко Т., Комарова Н., Марценюк Т. Оцінка обізнаності про існування Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та дотичних до неї законів. За підтримки Фонду народонаселення ООН в Україні. К., 2014. 28 с.
9. Воронова О. В. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству. Організаційно-правові засади запобігання домашньому насильству: реалії та перспективи: матеріали круглого столу. Запоріжжя: КПУ, 2019. 174 с.
10. Герасіна Л. М. Насильство як соціальна деструкція. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2015. № 1148. С. 35-40.

11. Громадська організація «Центр Жіночі Перспективи». URL: <http://www.women.lviv.ua/about-us/> (дата звернення: 25.12.2023).
12. Дроздова І. В. Насильство в сім'ї як одна із детермінант девіантної поведінки дітей та молоді. *Наук. вісник Льв. держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична*. 2011. № 2. С. 273-280.
13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 17.12.2023).
14. Кузікова С. Б. Основи психокорекції: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 320 с.
15. Кузьо О. Основи психологічної практики: навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 124 с.
16. Ліндсі К. Гібсон Дорослі діти емоційно незрілих батьків: як позбутися психологічних травм дитинства, полюбити себе і налагодити стосунки з батьками. Київ, 2021.
17. Марценюк Т. О., Хуткий Д. О. Насильство у сучасній українській сім'ї (на прикладі АР Крим). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2012. С. 154-160.
18. Маєрчик М., Плахотнік О. Гендероване насильство: між звичаєм і злочином. Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей. Київ: Критика, 2013. С. 151-164.
19. Мінакова К. Основні соціально-педагогічні та психологічні характеристики жінки – жертви сімейного насилля. *Соціальна педагогіка*. 2005. №2. С. 43-47.
20. Мустафаєв Г. Ю., Довгаль І. І. Методичний посібник для фахівців, які впроваджують корекційні програми для осіб, які вчинили насильство в сім'ї. Київ, 2011. 192 с.
21. На межі: Вирішення проблем дискримінації та нерівності в Україні. The Equal Rights Trust Country Report Series. Лондон, 2015. 444 с.

22. Огоренко В. В., Перцева Т. О., Кожина Г. М. Актуальні проблеми сімейного насильства: колективна монографія. Дніпро, 2021. 188 с.
23. Павлиш С. О. Проблема насильства в українських сім'ях: соціологічне опитування. Київ: Друкарський світ, 2010. 52 с.
24. Савчук О. М. Наслідки подружнього насильства: індивідуально-психологічна перспектива. *Наукові записки (спецвипуск)*. 2002. С. 118-120.
25. Савчук О. М. Стратегії роботи із співзалежними жінками, які зазнають насилля в сім'ї. *Практична психологія та соціальна робота*. 2003. №4. С. 51-60.
26. Статистичний вимір виконання Закону України «Про попередження насильства в сім'ї». Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда Україна».
27. Сукмановська Л. М. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 3. С. 272-281.
28. Столярчук О. А. Психологія сучасної сім'ї: навч. посіб. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. 136 с.
29. Цимбалюк І. М. Психологічне консультування та корекція: навч. посібн. модульно-рейтинговий курс. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: ВД «Професіонал», 2007. 544 с.
30. Юрків Я. І. Сутність та зміст соціального феномену «насильство в сім'ї». *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. Вип. 27. С. 234.

ДОДАТКИ

Тест «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса, С. Кауфмана

Тест був запропонований Р. Бернсом і С. Кауфманом в 1972 р. для діагностики внутрішньосімейних стосунків з точки зору дитини.

Мета методики – виявити особливості сприйняття дитиною сімейної ситуації, свого місця в сім'ї, а також її ставлення до членів сім'ї.

Процедура складається із самого малювання своєї сім'ї (дається стандартний аркуш паперу для малювання, олівець (твердість 2М) і гумку) та бесіди.

Інструкція: «Будь ласка, намалюй свою сім'ю так, щоб кожен займався якоюсь справою».

На всі уточнюючі питання слід відповідати без будь-яких вказівок. Під час малювання слід записувати всі спонтанні висловлювання дитини, відзначати її міміку, жести, а також фіксувати послідовність малювання.

Після того, як малюнок закінчений, з дитиною проводиться бесіда за наступною схемою:

1. Хто намальований на малюнку, що робить кожен член сім'ї?
2. Їм весело чи нудно?
3. Хто з намальованих членів сім'ї найщасливіший і чому? Хто найбільш нещасний?
4. Де працюють або навчаються члени сім'ї?
5. Як у сім'ї розподіляються домашні обов'язки?
6. Які взаємовідносини з усіма членами родини?

Окрім питань дитині можна запропонувати рішення кількох ситуацій для виявлення позитивних і негативних стосунків у сім'ї:

1. Уяви собі, що ти маєш два квитки в цирк. Кого б ти покликав піти з собою?
2. Уяви, що вся твоя родина йде в гості, але один з вас захворів і повинен залишитися вдома. Хто він?

3. Ти будуєш з конструктора будинок (вирізаєш паперову сукню для ляльки) і в тебе не виходить. Кого ти покличеш на допомогу?

4. Ти маєш «N» число квитків (на один менше, ніж членів в сім'ї) на цікаву кінокартину. Хто залишиться вдома?

5. Уяви собі, що ти потрапив на безлюдний острів. З ким би ти хотів там пожити?

6. Ти отримав у подарунок цікаве лото. Вся сім'я сіла грати, але вас більше на одну людину, ніж треба. Хто не буде грати?

Існують загальні особливості інтерпретації малюнків, на яких зображені члени родини, які чимось зайняті. Про них і піде мова далі.

Важливим показником психологічної близькості є відстань між окремими членами сім'ї. Іноді між окремими членами сім'ї малюються різні об'єкти, які служать перегородкою між ними. Так, досить часто можна побачити малюнок, в якому батько сидить, сховавшись за газетою, або біля телевізора, що відокремлює його від решти родини. Мати частіше малюється біля плити, спрямовуючи на неї всю увагу. Предмети можуть бути як ті, які досягають розміру намальованої фігури людини, так і менші (м'яч, кошик та ін.)

Загальна діяльність членів сім'ї зазвичай свідчить про хороші благополучні сімейні відносини. Часто загальна діяльність з'єднує кілька членів сім'ї. Це може свідчити про наявність внутрішніх угруповань в сім'ї.

На деяких малюнках переважають не люди, а речі, найчастіше меблі. Ми припускаємо, що це також відображає емоційну стурбованість дитини з приводу своєї сімейної ситуації і вона як би відкладає малювання членів сім'ї, а малює речі, які не мають настільки сильної емоційної значущості.

Особливо неприємні персонажі поміщаються в рамку або малюються віддалено від інших. Ізоляція однієї або обох фігур дітей – дуже характерна ознака, що підкреслює конфліктні відносини між дітьми. В одних випадках дитина просто обводить себе або брата / сестру замкнутою лінією. В інших – «садить на диван» або «укладає на ліжко». У третіх – обмежує простір за

допомогою стільця, стола, сход і т.п. По-четверте – малює тільки ліжечко, коляску або високий стілець, за яким не видно людини.

Якщо дитина намалювала себе осторонь від інших, це свідчить про почуття відчуженості.

Якщо члени сім'ї залучені в якусь змагальну гру, наприклад, гру в м'яч – це означає, що дитина визнає існування зв'язку, взаємного інтересу між ними, а також наявність суперництва за вплив у родині. Якщо, м'яч, що знаходиться між двома або кількома персонажами, це вказує на баланс любові і суперництва. Якщо м'яч біля голови одного з персонажів означає, що дитина визнає за ним активну, вирішальну роль в сімейному житті. Якщо м'яч лежить або підстрибує біля ноги якого-небудь персонажа – неадекватна роль цього персонажа в процесі суперництва.

Про конкурентно-відчужені відносини сіблінгів вказують і фігури дітей, які відвернулись один від одного. Вони можуть бути намальовані в профіль, що дивляться в різні боки, або одна фігура – анфас, а інша – в профіль.

Близьке розташування фігур, обумовлене задумом помістити членів сім'ї в обмежений простір (човен, маленький будиночок і т.д.), може говорити про спробу дитини об'єднати, згуртувати родину (для цієї мети дитина вдається до зовнішніх обставин, так як відчуває марність такої спроби).

Символи на малюнку

Бруд (звалені в купу брудні листя, брудні плями на підлозі і т. д.) – символ внутрішнього неспокою дитини через неприємні для неї моменти: певна дисгармонія; дії, що викликають у неї почуття провини і т. д.

Вода, лід, дощ, зірки, холодильник і все, що стосується холоду – символ депресивного настрою в даний момент або в потенції. Про це також можуть свідчити ліжка і сплячі або хворі люди, які лежать на них (якщо дитина ідентифікує себе з ними).

Квіти і метелики – символ реального чи бажаного спокою і безтурботності.

Кульки, паперові змії – символ почуття тиску, від якого дитина намагається позбутися.

Символи агресії: дитяче ліжечко або клітка, як символ «полону», позбавлення волі, покарання (наприклад, молодший братик в ліжечку). Ще символи агресії – барабан, зброя, молот, мотика або граблі, дикі тварини (наприклад, при відвідуванні зоопарку).

Зображення небезпечних для життя предметів між персонажами (зброя, навіть іграшкова, ножиці, столові ножі і т.д.) – теж символ агресивності, існування фактора суперництва.

Ще символи суперництва: спортивні ігри або спортивне обладнання, тварини, які б'ються між собою.

Дорожні знаки – символ стримування емоцій, підпорядкування правилам, нав'язаними дитині.

Символи влади і загрози: мітла, вибивачка для одягу, пилососи, вантажівки, промислова техніка (екскаватори, крани), поїзди, величезні, навислі над головою будівлі.

Аналіз діяльності батьків

Мати:

Приготування їжі. Ця дія матері найбільш часто зустрічається і відображає фігуру матері, яка задовольняє потреби дітей.

Прибирання. Ця дія часто зустрічається у матерів, які більше стурбовані самим будинком ніж людьми в ньому. Таке малювання відображає прийнятну поведінку матері.

Прасування. Зазвичай виявляється у матерів, які занадто посилено намагаються дати дитині “тепло”.

Тато:

Домашні справи. Читання газети, оплата рахунків, ігри з дітьми є частими діями нормальних батьків.

Їде на роботу або перебуває на роботі. Зазвичай виявляєте у батьків, яких сприймають як відсторонених від сім'ї або таких, які перебувають поза нею, а не інтегрованих в неї.

Такі дії як підстригання газону, рубка дерев, різання і т.д. виявляються у “жорстких” батьків.

Тест-опитувальник батьківського ставлення А.Я. Варги, В.В. Століна

Тест-опитувальник батьківського ставлення представляє собою психо-діагностичний інструмент, орієнтований на виявлення батьківського ставлення до дітей. Батьківське ставлення приймається як система різноманітних почуттів по відношенню до дитини, особливостей по вихованню і розумінню характеру і особистості дитини, його вчинків.

Структура тесту була побудована на основі математичного значення значущих факторів. В результаті факторизації даних було отримано 4 фактори: «прийняття-відштовхування», «кооперація», «симбіоз», «авторитарна гіперсо-ціалі-зація», «маленький невдаха».

На кожне твердження дайте відповідь «так» або «ні».

Запитання тесту:

1. Я завжди співчуваю своїй дитині.
2. Я вважаю своїм обов'язком знати все, що думає моя дитина.
3. Я поважаю свою дитину.
4. Мені здається, що поведінка моєї дитини значно відхиляється від норми.
5. Потрібно якомога довше тримати дитину осторонь від реальних життєвих проблем, якщо вони її травмують.
6. Я відчуваю до дитини прихильність.
7. Добрі батьки оберігають дитину від життєвих труднощів.
8. Моя дитина часто неприємна мені.
9. Я завжди намагаюсь допомогти своїй дитині.
10. Бувають випадки, коли глумливе ставлення до дитини приносить їй велику користь.
11. Я відчуваю досаду щодо своєї дитини.
12. Моя дитина нічого не досягне у житті.
13. Мені здається, що діти знущаються над моєю дитиною.

14. Моя дитина часто здійснює такі вчинки, які окрім презирства нічого не варті.
15. Для свого віку моя дитина не зовсім зріла.
16. Моя дитина поводиться спеціально, щоб досадити мені.
17. Моя дитина вбирає у себе все погане, як губка.
18. Мою дитину важко навчити гарних манер, при найбільшому старанні.
19. Дитину потрібно тримати у суворих рамках, тоді з неї виросте порядна людина.
20. Я люблю, коли друзі моєї дитини приходять до нас додому.
21. Я схвалюю свою дитину.
22. До моєї дитини липне все погане.
23. Моя дитина не досягне успіхів у житті.
24. Коли в компанії знайомих говорять про дітей мені трохи соромно, що моя дитина не така розумна і здібна, як хотілось би..
25. Я жалію свою дитину.
26. Коли я порівнюю свою дитину з її ровесниками, вони здаються мені дорослішими і у поведінці і у судженнях.
27. Я із задоволенням проводжу з дитиною свій вільний час.
28. Мені шкода, що моя дитина росте і дорослішає.
29. Я часто ловлю себе на ворожому ставленні до дитини.
30. Я мрію про те, щоб моя дитина досягла всього того, що мені не вдалося у житті.
31. Батьки повинні пристосовуватись до дитини.
32. Я намагаюся виконати всі прохання моєї дитини.
33. Приймаючи сімейні рішення слід враховувати і думку дитини
34. Головна причина капризів моєї дитини – егоїзм, впертість і лінь.
35. У конфлікті з дитиною я часто можу визнати, що вона по-своєму права.
36. Діти рано дізнаються, що батьки можуть помилятися.
37. Я завжди зважаю на свою дитину.
38. Я відчуваю приязнь до дитини.

39. Я дуже цікавлюсь життям своєї дитини.
40. Неможливо нормально відпочити, якщо проводиш час з дитиною.
41. Найголовніше, щоб у дитини було спокійне і безхмарне дитинство.
42. Іноді мені здається, що моя дитина – нездатна ні до чого доброго.
43. Я поділяю захоплення своєї дитини.
44. Моя дитина може вивести із себе будь-кого.
45. Я поділяю гіркоту, смуток своєї дитини.
46. Моя дитина часто дратує мене.
47. Виховання дитини – суцільне тріпання нервів.
48. Суворі дисципліна у дитинстві – розвиває сильний характер.
49. Я не довіряю своїй дитині.
50. За суворе виховання діти дякують потім.
51. Інколи мені здається, що я ненавиджу свою дитину.
52. У моєї дитини більше недоліків, ніж позитивних якостей.
53. Я поділяю інтереси своєї дитини.
54. Моя дитина не спроможна що-небудь зробити самостійно, а якщо і зробить, то обов'язково не так.
55. Моя дитина виросте непристосованою до життя.
56. Моя дитина подобається мені такою, якою вона є.
57. Я ретельно стежу за станом здоров'я своєї дитини.
58. Не рідко я захоплююся своєю дитиною.
59. Дитина не повинна мати секретів від батьків.
60. Я не високої думки про здібності своєї дитини і не приховую цього від неї.
61. Дуже бажаю, щоб дитина товаришувала з тими дітьми, які подобаються її батькам.

Ключі до тесту

1. «Прийняття-відхилення» - 3, 4, 8, 10, 12, 14, 15, 16, 18, 20, 23, 24, 26, 27, 29, 34, 37, 38, 40, 42, 43, 44, 45, 47, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 60.

2. «Кооперація» - 6, 9, 21, 25, 31, 33, 39, 35, 36.

3. «Симбіоз» - 1, 5, 7, 28, 32, 41, 58.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація» - 2, 19, 30, 48, 50, 57, 59.

5. «Маленький (-а) невдаха» - 9, 11, 13, 17, 22, 23, 54, 61.

Порядок підрахунку тестових балів

При підрахунку тестових балів за всіма ознаками враховується відповідь «вірно». Високий тестовий бал по відповідним шкалам інтерпретується як:

- відштовхування;
- соціальна бажаність;
- симбіоз;
- гіперсоціалізація;
- інфантилізація.

Аналіз відповідей

1. «Прийняття-відштовхування»

Шкала показує інтегральне емоційне ставлення до дитини. На одній шкалі батькам подобається дитина такою якою вона є. Батьки поважають індивідуальність дитини, симпатизують їй. Батьки багато часу проводять з дитиною, поважають її інтереси і плани. На іншій шкалі: батьки виховують свою дитину погано, непристосованою до життя, їм здається, що дитина не досягне успіху. Батьки відчують до дитини смуток, злість, тощо. Вони не довіряють дитині та не поважають її.

2. «Кооперація»

Шкала показує соціально бажаний облік батьківського ставлення. Зміст шкали розкривається так: батьки зацікавлені в планах дитини, намагаються допомогти, співчують їй. Батьки високо цінують інтелектуальні та творчі здібності дитини, відчують гордість за неї. Вони задовольняють ініціативу і самостійність дитини. Батьки довіряють дитині, намагаються стати на його бік з будь яких питань.

3. «Симбіоз»

Шкала відображає міжособистісний бар'єр у спілкуванні з дитиною. Батьки відчують себе з дитиною єдиним цілим, прагнуть задовольнити всі потреби дитини, огородити її від труднощів, неприємностей в житті. Батьки постійно відчують неспокій за життя дитини, котра здається їм маленькою та беззахисною.

4. «Авторитарна гіперсоціалізація»

Шкала відображає налагоджену форму керування поведінки дитини. Батьки вимагають від дитини дисципліни та виконання всіх вимог. За вияв своєї думки дитину буде покарано. Батьки слідкують за досягненнями дитини, його індивідуальними особливостями, думками, тощо

5. «Маленький невдаха»

Шкала відображає особливості виховання і розуміння дитини батьками. Батьки вважають дитину маленькою. Інтереси, думки, почуття здаються батькам дитячими. Дитину вважають непристосованою, не успішною та відкритою для поганих справ. Батьки не довіряють своїй дитині. У зв'язку з цим батьки намагаються відгородити дитину від труднощів життя, вимогливо контролюють її дії.

Опитувальник Л.Н. Собчик

Інструкція

Прочитавши кожне твердження, закресліть «В (правильно)» перед номером відповідного твердження, якщо згодні із твердженням, або «Н (неправильно)», якщо не згодні.

В Н 1. Я постараюся поставитися до дослідження відповідально і бути максимально щирим.

В Н 2. У мене дуже складний і важкий для навколишніх характер.

В Н 3. Я краще справляюся з роботою в тиші та самоті, ніж у присутності багатьох людей або в галасливому місці.

В Н 4. Вирішуючи серйозні проблеми, я, як правило, обходжуся без сторонньої допомоги.

В Н 5. Я дуже рідко починаю розмову першим із незнайомими людьми.

В Н 6. Для мене важливо, що подумують інші про мої висловлювання і вчинки.

В Н 7. Якщо буде потрібно, я подолаю всі перепони на шляху до досягнення мети.

В Н 8. Я часто турбуюся через дрібниці.

В Н 9. У моїх невдачах винні певні люди.

В Н 10. Для мене важливо мати спільну думку з тими людьми, з якими я зазвичай спілкуюся.

В Н 11. Мене мало стосується все, що трапляється з іншими.

В Н 12. Мені цікаві яскраві особистості.

В Н 13. Мені нема справи до чужих страждань: вистачає своїх.

В Н 14. У галасливій компанії найчастіше виступаю лише у ролі спостерігача.

В Н 15. Для мене нестерпно спостерігати страждання інших людей.

В Н 16. Я людина абсолютно правдива та щира.

В Н 17. Всі мої біди пов'язані з власним невмінням ладнати з людьми.

В Н 18. Мене часто тягне до галасливих компаній.

В Н 19. Приймаючи важливе рішення, я завжди дію самостійно.

В Н 20. Мені завжди приємно заводити нових знайомих.

В Н 21. Беручись за якусь справу, я не буду довго роздумувати, перш ніж почати діяти.

В Н 22. Мене дратують люди, які намагаються змінити мою думку, коли я впевнений (впевнена) у своїй правоті.

В Н 23. Я часто хвилююся за близьких мені людей навіть без серйозного приводу.

В Н 24. Я не можу терпіти, коли хтось змінює заведений мною порядок.

В Н 25. Я вмію привертати до себе увагу оточуючих мене людей.

В Н 26. У житті я твердо дотримуюся певних принципів.

В Н 27. Люблю відвідувати компанії, де можна танцювати чи співати.

В Н 28. Я надзвичайно чутливий (чутлива) до змін у настрої оточуючих мене людей.

В Н 29. Я можу не соромлячись дуріти у веселій компанії.

В Н 30. Я спокійно ставлюся до того, що хтось поруч переживає з приводу своїх неприємностей.

В Н 31. Я ніколи не поступаю як егоїст (егоїстка).

В Н 32. Часто буває так, що через мене у оточуючих псується настрій.

В Н 33. Цікаві ідеї спадають мені на думку частіше, коли я один (одна), а не в присутності багатьох людей.

В Н 34. Я можу взяти на себе відповідальність за цілу групу людей для користі справи.

В Н 35. Мені важко подолати сором'язливість, коли треба говорити перед групою людей.

В Н 36. Думка старших за віком чи становищем великого значення для мене не має.

В Н 37. Мені не важко змусити інших людей діяти так, як я вважаю за потрібне.

В Н 38. Я так сильно переживаю невдачі, що у мене погіршується самопочуття.

В Н 39. Я завжди буваю упертим (упертою) у тих випадках, коли впевнена у своїй правоті.

В Н 40. Якщо в компанії я не перебуваю в центрі уваги, мені стає нудно та нецікаво.

В Н 41. Ніхто не може нав'язати мені свою думку.

В Н 42. Мені подобається подорожувати з різними, щоразу новими попутниками.

В Н 43. Я можу змінити свою думку під тиском оточуючих.

В Н 44. У поїзді я із задоволенням проводжу час у розмові з попутниками.

В Н 45. Я ніколи не брешу.

В Н 46. Я ніколи не відкладаю на завтра те, що слід зробити сьогодні.

В Н 47. Я завжди всім незадоволений (невдоволена).

В Н 48. Я люблю самотність, що дозволяє мені зосередитися на своїх думках.

В Н 49. Я вмію зацікавити людей і повести їх за собою.

В Н 50. Мені подобається командувати іншими.

В Н 51. Я вмію дати відсіч тим, хто втручається в мої справи.

В Н 52. Мені буває ніяково за висловлювання та вчинки моїх близьких.

В Н 53. Мені нерідко доводилося у бійці захищати свої права.

В Н 54. Я відчуваю провину (або навіть сорому), якщо мене переслідують невдачі.

В Н 55. Мій настрій залежить від настрою тих, хто мене оточує.

В Н 56. Я домагаюся своєї завзятістю і наполегливістю.

В Н 57. Мені часто буває нудно, коли навколо всі веселяться.

В Н 58. Мій сумний настрій легко виправляється, якщо я дивлюся в кіно або по телевізору комедійну виставу.

В Н 59. Задля збереження добрих відносин я можу відмовитися від своїх намірів.

В Н 60. Я завжди дотримуюся загальноприйнятих правил поведінки.

В Н 61. Мене люблять усі мої друзі.

В Н 62. У мене трагічна доля.

В Н 63. У мене багато близьких друзів.

В Н 64. Я найнещасніша людина на світі.

В Н 65. Мені простіше сподіватися на інших, ніж брати на себе відповідальність, навіть якщо йдеться про мої проблеми.

В Н 66. Я намагаюся бути таким (такий), як усі, не виділятися серед інших.

В Н 67. Я людина спокійна, врівноважена.

В Н 68. Я можу довго не реагувати на чийсь жарти, але потім вибухнути гнівною реакцією.

В Н 69. Я дуже чутливий (чутлива) до змін погоди.

В Н 70. Я не люблю бути присутнім на галасливих застіллях.

В Н 71. Я можу виявити безладність у справах, а потім потроху упорядковувати їх.

В Н 72. Я люблю ходити в гості.

В Н 73. Мені однаково, що про мене думають оточуючі.

В Н 74. Я хвилююся тільки з приводу дуже великих неприємностей.

В Н 75. Я ніколи не відчуваю бажання вилятися.

В Н 76. Я нікого ніколи не обманював (не обманювала).

В Н 77. Мені ніхто не потрібен, і я не потрібен (не потрібна) нікому.

В Н 78. Я людина сором'язлива.

В Н 79. Мені жахливо не щастить у житті.

В Н 80. Я часто намагаюся дотримуватися порад більш авторитетної особистості.

В Н 81. Я б дуже переживав(ла), якби когось зачепив(а) або образив(а).

В Н 82. Мене нічим не злякати.

В Н 83. Я часто користуюся чужими порадами при вирішенні своїх проблем.

В Н 84. У своїх невдачах я в першу чергу звинувачую самого (саму) себе.

В Н 85. Я зовсім не звертаю уваги на свій стиль одягу.

В Н 86. Я не намагаюся планувати своє найближче майбутнє і роботу.

В Н 87. Коли мене звать у гості, я найчастіше думаю: «Краще б мені залишитися вдома».

В Н 88. Я нічого не знаю про особисті проблеми оточуючих мене людей.

В Н 89. Найменша невдача різко знижує мій настрій.

В Н 90. Я ніколи не серджуся.

В Н 91. Я відповідав(ла) на всі питання дуже правдиво.

Ключ до тесту:

Брехня:

Так 16, 31, 45, 46, 60, 61, 75, 76, 90

Аггравація:

Так 2, 17, 32, 47, 62, 64, 77, 79

Екстраверсія:

Так 12, 27, 29, 42, 72

Ні 14, 57, 87

Спонтанність:

Так 4, 19, 21, 34, 49, 50

Ні 6, 65, 80

Агресивність:

Так 7, 22, 36, 37, 51, 53, 68

Ні 66, 81

Ригідність:

Так 9, 24, 26, 39, 41, 56

Ні 71, 83, 86

Інтроверсія:

Так 3, 5, 33, 35, 48, 78

Ні 18, 20, 63

Сензитивність:

Так 15, 28, 43, 59, 59

Ні 11, 13, 30, 74

Тривога:

Так 8, 23, 38, 52, 54, 69, 84

Ні 67, 82

Лабільність:

Так 10, 25, 40, 55, 58

Ні 70, 73, 85, 88

Інтерпретація знаходиться у прямій залежності від кількості значних відповідей за 8 шкалами (виключаючи шкали “брехня” та “агрерація”):

- 0-1 бал – гіпоемотивність, погане саморозуміння чи невідвертість під час обстеження;

- 3–4 бали (норма значення тесту) – гармонійна особистість;

- 5-7 балів (помірна вираженість) – акцентуовані риси;

- 8-9 балів (надмірна вираженість) – стан емоційної напруженості, утруднена адаптація.

Тенденції, компенсовані полярними властивостями (тобто антитенденціями), є свідченням значної емоційної напруженості та ознакою наявності внутрішнього конфлікту, якщо показники вищі за 5 балів.

Для норми (не більше 4 балів) це свідчення збалансованості різноспрямованих властивостей.

Соціально-психологічні аспекти (лідерство, компромісність тощо) виявляються як акцентуований або дезадаптуючий стиль міжособистісної поведінки при виражених показниках (більше 4 балів) за типовими типологічними властивостями.

За шкалами "аггравация" і "брехня" можна судити про надійність отриманих результатів: високі показники за шкалою "брехня" виявляють нещирість і тенденцію показати себе в кращому світлі; високі показники за шкалою "аггравация" виявляють прагнення підкреслити проблеми і складність власного характеру; якщо хоча б по одній із цих шкал набрано понад 5 балів, дані недостовірні.

Кореляційний аналіз

	к.п.	/FONT>	Spearman	t(N-2)	p-level
Var1 & Var7	40		-0,207522	-1,30772	0,198825
Var1 & Var8	40		-0,034643	-0,21368	0,831938
Var1 & Var9	40		-0,030340	-0,18711	0,852569
Var1 & Var10	40		-0,025947	-0,16000	0,873727
Var1 & NewVar1	40		0,012235	0,07543	0,940270
Var1 & NewVar2	40		-0,149008	-0,92892	0,358796
Var1 & NewVar3	39		-0,240743	-1,50876	0,139853
Var2 & Var7	40		0,077170	0,47713	0,636001
Var2 & Var8	40		-0,278801	-1,78960	0,081490
Var2 & Var9	40		0,075319	0,46562	0,644147
Var2 & Var10	40		-0,080932	-0,50054	0,619579
Var2 & NewVar1	40		-0,213004	-1,34389	0,186955
Var2 & NewVar2	40		-0,214489	-1,35370	0,183829
Var2 & NewVar3	39		-0,018583	-0,11305	0,910598
	к.п.	/FONT>	Spearman	t(N-2)	p-level
Var3 & NewVar1	40		0,237695	1,50848	0,139701
Var3 & NewVar2	40		0,073188	0,45237	0,653572
Var3 & NewVar3	39		0,119990	0,73518	0,466864
Var4 & Var7	40		-0,015136	-0,09331	0,926145
Var4 & Var8	40		0,332574	2,17386	0,036013
Var4 & Var9	40		-0,366740	-2,43005	0,019929
Var4 & Var10	40		0,397750	2,67239	0,011033
Var4 & NewVar1	40		0,259415	1,65583	0,105993
Var4 & NewVar2	40		0,306291	1,98343	0,054579
Var4 & NewVar3	39		0,108549	0,66420	0,510678
Var5 & Var7	40		-0,005733	-0,03534	0,971992
Var5 & Var8	40		0,050567	0,31211	0,756660
Var5 & Var9	40		-0,106784	-0,66204	0,511938
Var5 & Var10	40		0,294086	1,89674	0,055482
Var5 & NewVar1	40		0,134248	0,83512	0,408869
Var5 & NewVar2	40		-0,049642	-0,30639	0,760980
Var5 & NewVar3	39		-0,163512	-1,00817	0,319919
Var6 & Var7	40		-0,065847	-0,40679	0,686445
Var6 & Var8	40		0,149404	0,93144	0,357506
Var6 & Var9	40		0,075378	0,46599	0,643886
Var6 & Var10	40		0,131599	0,81835	0,418260
Var6 & NewVar1	40		0,028891	0,17817	0,859537
Var6 & NewVar2	40		-0,235702	-1,49509	0,143150
Var6 & NewVar3	39		0,024698	0,15028	0,881364